

**ԹԵՂՈՒՏԻ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԵՎ ԱՆԿԱԽ ՓՈՐՁԱԳԵՏՆԵՐԻ ԿԱՐՕՒՔԸ**

**ПРОБЛЕМА ТЕХУТСКОГО МЕСТОРОЖДЕНИЯ
МНЕНИЯ НПО И НЕЗАВИСИМЫХ ЭКСПЕРТОВ**

**THE PROBLEM OF TEGHUT DEPOSIT
THE OPINION OF NGOs AND INDEPENDENT EXPERTS**

Երևան -2008

Խմբագրական կոլեգիա. Կարինե Դանիելյան (գլխավոր խմբագիր), Լեմվել Վալեսյան, Լիլիթ Սարգսյան, Տիգրան Սարգսյան, Ժասմինա Մնացականյան, Ժասմինա Թելյան

Редакционная коллегия: Карине Даниелян (гл.редактор), Лемвел Валесян, Лилит Сарксян, Тигран Сарксян, Жасмина Мнацаканян, Жасмина Тельян.

Editorial Board: Karine Danielyan (Editor-in-Chief), Lemvel Valesyan, Lilit Sargsyan, Jasmina Mnatsakanyan, Tigran Sargsyan, Jasmina Telyan

1903040000

С ----- 2008

0150(01)-2007

ISBN 978-99941-48-54-7

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ.....4
 ПРЕДИСЛОВИЕ.....6
 FOREWORD.....8
 «ԱՐԱԳ ՓՈՂԵՐ», ԹԵ ԿԱՅՈՒՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ: ԹԵՂՈՒՏԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԵՐԿՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ: *Կարինե Դանիելյան*10
 ԸՆԴԵՐՔԻ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՎԱՐՎՈՂ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿՈՐԾԱՆԱՐԱՐ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ: *Հակոբ Սանասարյան*22
 ԻՆՉ ԱՐԺԵ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՇԱՀԸ ԿԱՄ ԱՀԱԶԱՆԳ՝ ԹԵՂՈՒՏԻ ՊՂՆՁԱՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԻ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ: *Թաթուլ Սանասարյան*38
 ԹԵՂՈՒՏԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ: *Ռազմիկ Տերտերյան*51
 ԹԵՂՈՒՏԻ ՊՂՆՁԱՍՈՒԹՅԱՆ ԿՈՍԲԻՆՍԻ ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ: *Քնարիկ Հովհաննիսյան, Արտակ Ղուկասյան*59
 «БЫСТРЫЕ ДЕНЬГИ ИЛИ УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ? ПРОБЛЕМА ТЕХУТА В ОБЩЕМ КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ СТРАНЫ. *Карине Даниелян*63
 ТЕХУТСКИЙ АПОКАЛИПСИС. *Грация Авакян, Рузанна Бишарян*.....75
 ТЕХУТ: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ. *Инга Зарафян*82
 ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ.....88
 ՀԿ-ների դիմումը Հայաստանի Հանրապետության նախագահի թեկնածուներին.....88
 NGO appeal to the Presidential Candidates in 2008 election.....94
 ՄԱՍՈՒԼԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ.....100

ՆԱԽԱԲԱՆ

ՀՀ Լոռու մարզի Թեղուտի պղնձամուլիբդենային հանքավայրի շահագործման հիմնախնդիրը մեծ արձագանք գտավ հայ հասարակությունում: Հասարակությունը տագնապած է, նախ այն զգալի անդառնալի վնասով, որը պետք է հասցվի շրջակա ուրույն բնական

համալիրին, ապա այն հանգամանքով, որ Թեղուտը կարող է նախադեպ ծառայել նաև այլ անտառածածկ տարածքներում “բաց” եղանակով հանքօգտագործում իրականացնելու համար:

Հասարակական էկոլոգիական դաշինքը /35 ՀԿ/ և այլ հասարակական կազմակերպություններ անցկացրեցին սեմինարների, լսումների, բողոքի ակցիաների շարք, հրապարակեցին բաց նամակներ, հոդվածներ, գրքույկ (Կանաչների միությունը), կազմակերպեցին ֆոտոցուցահանդես (երիտասարդական կազմակերպություններ) և այլ միջոցառումներ ի պաշտպանություն Թեղուտի անտառի: ՀՀ վերջին նախագահական ընտրությունների ժամանակահատվածում Թեղուտի հիմնահարցը ՀԿ-ների կողմից բարձրացվեց մինչև ակտիվ քննարկումների մակարդակ նախընտրական քարոզարշավի շրջանակներում: “Հանուն ԿՄԶ” ասոցիացիայի կողմից մշակվել էր հարցաշար թեկնածուների համար, ուր ներառվել էր նաև Թեղուտի շահագործման հիմնախնդիրը: Ուշագրավ է այն փաստը, որ գործնականում բոլոր թեկնածուները համաձայն էին, որ անտառածածկ տարածքներում հանքարդյունահանումը պետք է իրականացվի բացառապես “փակ” եղանակով (կամ չպետք է իրականացվի):

Սակայն հասարակայնության նշված ջանքերը եղան ապարդյուն: ՀՀ Կառավարությունը որոշում ընդունեց Թեղուտի հանքավայրի շահագործման վերաբերյալ, ընդունելով տնտեսական շահերի բացարձակ առաջնայնությունը էկոլոգիական խնդիրների նկատմամբ և “բաց” եղանակի կիրառման նպատակահարմարությունը հանքավայրի առանձնահատկություններից ելնելով: Այնուհանդերձ ՀԿ-ները պայքարը ավարտված չեն համարում և շարունակում են իրենց ակտիվ լոբբիստական գործունեությունը:

Սույն ժողովածուի մեջ ընդգրկված են “Հանուն ԿՄԶ” ասոցիացիայի կողմից կազմակերպած սեմինարի մասնակից փորձագետների, ինչպես նաև գործընթացին մասնակցող այլ ՀԿ-ների ներկայացուցիչների հոդվածները:

Հավելվածում ներկայացված է որոշ տեղեկություն մամուլի հրապարակումներից, նվիրված ի պաշտպանություն Թեղուտի անտառի ՀԿ-ների կողմից ՀՀ Ազգային Ժողովի շենքի մոտ կազմակերպած ակցիային, ինչպես նաև 40 ՀԿ-ների նամակը ուղղված ՀՀ 2008 թ. փետրվարի նախագահական ընտրություններին մասնակցած թեկնածուներին:

Մենք հույս ունենք, որ այս գիրքը, նմանատիպ այլ հրատարակությունների հետ միասին, կաջակցի մեր երկրի վերակողմնորոշմանը՝ ամեն գնով (տվյալ դեպքում՝ թանկարժեք անտառային զանգվածի կորուստի գնով), կարճաժամկետ, արագ տնտեսական եկամուտ ստանալու ձգտումից դեպի Հայաստանի կայուն, հարատև զարգացում:

Կարինե Դանիելյան, աշխ.գիտ.դոկտ., ժողովածուի գլխ. խմբագիր, “Հանուն Կայուն մարդկային զարգացման” ասոցիացիայի / UNEP ազգային կոմիտեի նախագահ:

ПРЕДИСЛОВИЕ

Проблема разработки медно-молибденового месторождения в местности Техут Лорийской области РА вызвала широкий резонанс в армянском обществе. Общественность встревожена, во-первых, значительным необратимым ущербом, который будет нанесен уникальному природному комплексу, и, во-вторых, тем обстоятельством,

что Техут станет прецедентом для эксплуатации месторождений «открытым» способом и на других лесопокрытых территориях.

Общественная экологическая коалиция (35 НПО) и ряд других общественных организаций провели серию семинаров, слушаний, протестных акций, опубликовали множество открытых писем, статей, брошюру (Союз зеленых), организовали фотовыставку (молодежные организации) и т.п. в защиту Техута. В период президентских выборов начала 2008г. проблема Техута была поднята неправительственными организациями до активных дискуссий в рамках предвыборных встреч общественности с кандидатами в президенты. В частности, Ассоциацией «За УЧР» был разработан опросник для кандидатов в контексте устойчивого развития, куда был включен и вопрос разработки Техутского месторождения. Примечательно, что практически все кандидаты были согласны с тезисом, что на лесопокрытых территориях разработки можно вести только «закрытым» способом (или не вести вообще).

Однако описанные усилия общественности не увенчались успехом. Правительство РА приняло решение об эксплуатации Техутского месторождения, согласившись с превалярованием экономических приоритетов над экологическими и целесообразностью проведения разработок «открытым» способом, учитывая специфику месторождения. Вместе с тем общественные организации не считают борьбу завершенной и продолжают активное лоббирование.

В данном сборнике собраны статьи экспертов, участвовавших в работе семинара, организованного ранее Ассоциацией «За УЧР», а также представителей других НПО - участников процесса. В Приложении представлена некоторая информация из сообщений масс-медиа об акции НПО в защиту Техутского леса у здания Национального собрания РА 28.04.08., а также открытое письмо 40 НПО, направленное кандидатам, участвовавшим в выборах Президента РА в феврале 2008г.

Мы надеемся, что данная книга, наряду с другими аналогичными изданиями, послужит делу переориентации от стремления получить сиюминутную краткосрочную экономическую выгоду любой ценой (в данном случае, ценой потери ценного лесного массива) к долгосрочному устойчивому развитию страны.

Карине Даниелян, докт. геогр. наук., гл. редактор сборника, предс. Ассоциации «За устойчивое человеческое развитие»/ Национального комитета ЮНЕП.

FOREWORD

The problem of mining in the place of Teghut, Lori region of RA has caused a wide resonance in the Armenian society. The public is disturbed, first, by significant irreversible damage which will be caused to a unique natural complex, and, secondly, that circumstance,

that Teghut becomes a precedent for operation of deposits by the "open" way on others forest-covered territories.

Public ecological coalition (35 NGOs) and a number of other public organizations have lead a series of seminars, hearings, protest actions, have published set of open letters, articles, a brochure (the Union green), have organized photo-exhibition (the youth organizations)and oth. for protection of Teghut. During presidential election of the beginning 2008 the problem of Teghut has been lifted by the non-governmental organizations during active discussions in the framework of the pre-election meetings of population with president candidates. Particularly, the Association "For Sustainable Human Development" has developed a questionnaire for candidates in the context of sustainable development where the question of mining in Teghut was included also. It is remarkable, that practically all candidates agreed with the thesis, that the process of mining on forest-covered territories must be conducted only by the "closed" way (or to not conduct in general).

However, the described efforts didn't succeed. Government of RA has made a decision on operation of Teghut deposit, having agreed with a prevalence of economic priorities above ecological and expediency of mining by the "open" way. At the same time nongovernmental organizations do not consider the struggle completed and continue active lobbying.

In the given collection standpoints of the experts participated in the workshop, organized earlier by the Association "For Sustainable Human Development", and also representatives of other NGOs- participants of process are collected. We hope, that the given book, with the other similar editions, will serve to reorientation from aspiration to receive a momentary short-term economic profit anyway (in this case, by loss of a large and valuable forest) to long-term sustainable development of the country.

Karine Danielyan, Doctor of Geographical Sciences., The Editor-in-Chief of the collection, President of Association "For Sustainable Human Development" / UNEP National Committee

ОСНОВНЫЕ АНТРОПОГЕННЫЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ КОНФЛИКТЫ В БАССЕЙНЕ ОЗЕРА СЕВАН

*Докт. геогр. наук Карине Даниелян, Тигран Саркисян
кафедра социально-экономической географии ЕГУ, Ассоциация «За устойчивое
человеческое развитие» / Национальный комитет ЮНЕП.*

Общая значимость проблемы

Проблема оз. Севан является важнейшей экологической и социально-экономической проблемой Армении. Многими международными конференциями и организациями она признана также, как минимум, важной региональной проблемой. Озеро включено в список водоемов международной конвенции «Рамсар». Деградация озера чревата существенным изменением режима поверхностных и подземных вод и общей аридизацией региона, потерей перспективного источника питьевого водоснабжения, а также базы для значительного биоразнообразия, в частности, для перелетных птиц.

Генезис основного конфликта

Генезис проблемы многофакторный, однако, основным источником проблемы является колебания уровня озера антропогенного характера.

Как известно, с 1933г., по решению руководства бывшего СССР, начался процесс использования вековых запасов вод озера в ирригационных и энергетических целях. В итоге уровень озера понизился примерно на 20 м. График рис.1 отражает изменение уровня озера (а также попусков и поступлений вод) в течение последних 70 лет.

Рис. 1. Изменение уровня озера (-), темные столбики - попуски воды из озера, светлые столбики – поступление воды в озеро через тоннель Арпа-Севан.

В таблице 1. приведены морфометрические данные, характеризующие озеро до спуска и в 1995г. (год возобновления эксплуатации ААЭС).

Таблица 1.

Показатели	До спуска	После спуска
Наибольшая глубина (м)	98,7	79,7 (-19%)
Средняя глубина (м)	41,3	26,8(-35%)
Площадь зеркала (кв.км)	1416,2	1238,8(-12,5%)
Объем (куб.км)	58,48	33,20(-43,2%)
Уровень (м)	1915,97	1896,75(-19,22 м)

Многочисленные комплексные исследования показали, что экологический баланс озера можно восстановить, подняв его уровень, как минимум, до 1903,5м (с учетом высоты волны – 1908,5м), т. е. до уровня, который приведет к восстановлению гиполимниона озера (более подробно об этом далее). Видное на графике повышение уровня озера в 1981-90гг. и улучшение качества его вод связаны с переброской в озеро часть стока реки Арпа (в среднем около 250 млн куб.м в год) по сданному в эксплуатацию в 1981г. 49-км –овому тоннелю и прекращением использования вод озера в энергетических целях.

Позитивные процессы были прерваны блокадой и энергетическим кризисом, когда вода озера была опять использована в энергетических целях, и в результате были потеряны все приобретения, связанные с поступлением вод р. Арпа. После расконсервации атомной станции в 1995г., в соответствии с решением Правительства и согласно официальным данным, попуски на энергетические нужды постепенно были прекращены. Однако, как это следует из табл. 2, лишь в 1997г. наблюдалось незначительное повышение уровня, (+5 см), а далее вплоть до 2001г. уровень озера продолжал падать (январю 2002г. соответствует самый низкий уровень озера – 1896,32м). Сопоставление этого факта с многочисленными заявлениями экологической общественности о тревожных фактах значительных попусков из озера позволяет предположить, что тем не менее попуски из озера в энергетических целях продолжались.

Ниже приведены морфометрические параметры озера, соответствующие началу второй декады декабря 2001г.:

уровень озера – 1896,66м; снизился на ~ 20м,

площадь зеркала – 1240 кв.км; сократилась на 180 кв.км,

объем – 32,5 млрд куб.м, сократился на 26 млрд куб.м.

С 2002г. уровень озера вновь стал подниматься благодаря следующим факторам:

- прекращение попусков в энергетических целях,
- поступление вод р.Арпа через тоннель Арпа-Севан,
- полноводность ряда последних лет.

Более наглядно процессы колебания уровня в последние годы видны в таблице 2. и на графике рис. 2.

Таблица 2. Динамика уровня воды оз.Севан за 1991-2007г.

Год	Уровень в начале Года, м.	Уровень в конце года, м.	Изменения уровня воды за год, см.
1991	1898,02	1897,95	-7
1992	1897,95	1897,83	-12
1993	1897,83	1897,33	-50
1994	1897,33	1896,81	-52
1995	1896,81	1896,75	-6
1996	1896,75	1896,69	-6
1997	1896,69	1896,74	+5
1998	1896,74	1896,62	-12
1999	1896,62	1896,51	-11
2000	1896,51	1896,46	-5
2001	1896,46	1896,32	-14
2002	1896,32	1896,76	+44
2003	1896,76	1897,24	+48
2004	1897,24	1897,65	+41
2005	1897,65	1898,07	+42
2006	1898,07	1898,24	+17
2007	1898,24	1898,79	+55

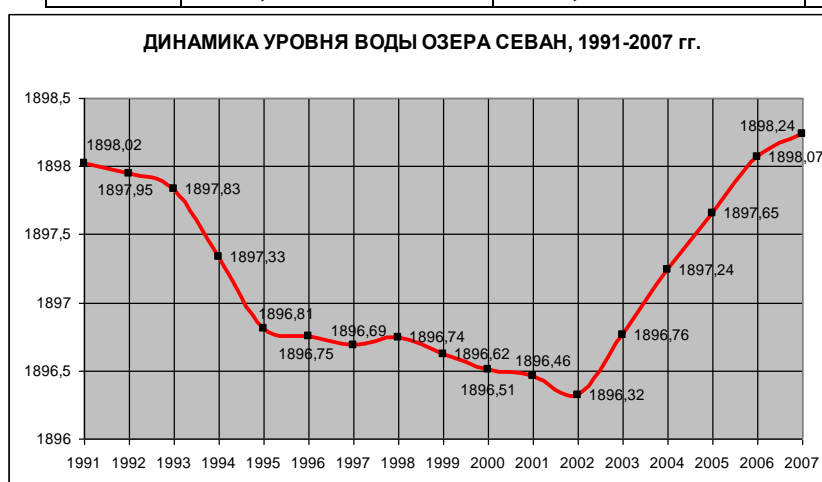

Рис.2.

По данным на конец июня 2008г. уровень озера соответствует отметке 1899,11 м. Довольно высокое значение, однако, корректно сравнивать лишь значения, соответствующие одним и тем же временным отрезкам. Поэтому только к декабрю можно будет подвести итоги сего года.

Многосторонние негативные последствия снижения уровня озера.

В результате описанных процессов произошли изменения биохимического круговорота веществ, структурно-функциональных взаимосвязей экосистемы и видового состава водных организмов, что в совокупности с негативным влиянием загрязненных стоков с территории бассейна привело к развитию процессов эвтрофикации озера. Об этом свидетельствуют значительное увеличение биомассы фитопланктона (в 1,5 – 2 раза) и первичной продуктивности водоема, а также темпы накопления совокупного органического вещества (с 25 тыс.т. в 30-е годы до 150 тыс.т и более в последние годы), что сочетается с другими негативными последствиями дестабилизации гидрологического режима в озере. А именно имели место: уменьшение периода расслоения температуры в озере (стратификация), сокращение объема гипolimниона на 50% в Малом Севане (от 13 км до 6 км) и практически его полное исчезновение в Большом Севане. Последнее привело к возрастанию средней температуры озера примерно на 2 градуса С, к интенсификации горизонтальных и вертикальных течений, в результате чего в озере в несколько раз возросли концентрации взвешенных и растворенных органических веществ, из-за окисления которых концентрация растворенного O₂ сократилась с 8,0 до 3,0 мг/л, а в придонных слоях приблизилась к нулю. Периодически в анаэробных условиях происходит образование аммиака и сероводорода.

Концентрация минерального азота возросла в 50 раз, а концентрация фосфора – в 46 раз.

Вышеуказанные факторы привели к увеличению биомассы одноклеточных водорослей примерно в 20 раз – от 0,3г/ куб.м до 6 г/куб.м и резкому сокращению биомассы высших водных растений (макрофитов) Прозрачность воды, которая играет решающую роль в нормальном протекании физико-химических и биологических процессов, уменьшилась в 3,5 раза (с 13-14м до 3-4 м).

В итоге озеро «прошло» через нижеследующие этапы:

1929 -1962 гг. – «очень чистый» водоем;

1962 -1980 гг. – «слабо загрязненный» водоем;

1980 -1988 гг. - «слабо загрязненный» водоем – «довольно чистый» водоем;

1988 -1990 гг – «довольно чистый» – «вполне чистый» водоем;

1990 - 1995 гг. – «слабо загрязненный» - «умеренно- загрязненный водоем».

В последующие годы статус озера в плане загрязненности соответствует «умеренно-загрязненному», т.е. мезотрофному, при этом отмечается тенденция продвижения к эвтрофному водоему.

Сброс вредных веществ в озеро

Вследствие интенсификации развития отраслей экономики в водосборном бассейне озера и практического бездействия или отсутствия водоочистных сооружений резко возросло поступление в озеро сточных вод, содержащих тяжелые металлы, биогенные элементы и ядохимикаты. В среднем ежегодно в озеро поступает 7 000 т азота, 400 т фосфора, около 13 т ядохимикатов и 135 т тяжелых металлов.

В озере превышено содержание нефтепродуктов, что связано с резким ростом числа используемых моторных лодок.

Потеря почв

Параллельно процессу спуска уровня озера, на высвобождающихся грунтах, в основном в целях предотвращения процессов эрозии, засаживался искусственный лес. В целом в прибрежной полосе было засажено 13 тыс. га леса, что сыграло весьма положительную роль в закреплении грунтов и предотвращении дополнительного загрязнения озера.

Однако, в период энергетического кризиса были осуществлены некоторые несанкционированные вырубki лесного массива, что привело к активизации эрозионных процессов и дополнительному поступлению минеральных соединений в воды озера.

Исчезновение естественных водоемов

В бассейне озера осушено около 10 тыс. га болотистых зон. Особое значение для описанных ниже процессов потери биоразнообразия сыграло осушение болотистого озера Гилли.

Воздействие глобальных изменений климата.

Метеорологические наблюдения последних 50 лет указывают, что в среднем на территории республики за данный период произошло повышение температуры на 0,4 градуса С, а атмосферные осадки сократились на 6%.

Согласно прогнозам, выполненным в рамках Программы по выполнению Рамочной конвенции об изменении климата, дальнейшее повышение температуры приведет к увеличению испарения с поверхности озера и соответствующему понижению уровня и сокращению его объема.

Сокращение биоразнообразия

Большие изменения биологического разнообразия произошли в биоте озера, где обитало множество водных и наземных представителей флоры и фауны, поддерживающих необходимый трофический уровень литорали озера.

В бассейне озера описаны 1600 видов высших растений (из них – 94 видов деревьев и кустарников), 36 видов млекопитающих, 267 видов птиц, 4 вида земноводных, 18 видов пресмыкающихся и 9 видов рыб, определенная часть которых или потеряна, или перешла в разряд редких и исчезающих.

Так, в водной части экотона, из-за осушения скалистого дна, исчезли нерестилища севанской форели, что явилось одной из основных причин необратимой потери генеративно-озерных рас этого вида. В 30-е годы в озеро интродуцирован сиг, который стал основным промысловым видом в последние десятилетия. В результате беспощадного вылова популяция сига в последние годы резко сократилась и практически не в состоянии обеспечить более или менее значимого воспроизводства. Подобные изменения в трофических цепях наносит дополнительный удар по качеству воды озера, способствуя процессам эвтрофикации. Мин-во охраны природы РА ежегодно осуществляет работы по искусственному воспроизводству рыбных запасов, выпуская в озеро мальков форели, однако, по мнению ихтиологов. В условиях слабого контроля за интенсивным выловом эти меры малоэффективны.

В последнее десятилетие имела место также непредумышленная интродукция карася и краба.

В результате осушения оз. Гилли и других болотистых зон из 167 видов эндемичных и мигрирующих птиц в настоящее время обитает лишь около 18 видов.

Резко сократилось также число видов млекопитающих.

Основные конфликты последних 6 лет, связанные с повышением уровня озера

Безусловно, наблюдаемый в последние годы подъем уровня вод озера – позитивный, а точнее, необходимый процесс. Вместе с тем он сочетается с рядом проблем. Совершенно необходимо готовить берега к затоплению: очищать от строений, а самое главное, от биомассы и отходов. Соответственно, решения требуют следующие проблемы:

- Как уже указывалось, в советский период в целях укрепления прибрежных почв, а также улучшения рекреационной зоны были созданы лесные массивы (всего около 12 тыс.га), которые в будущем, в случае повышения уровня озера, подлежали очистке. К сожалению, в настоящее время, несмотря на неоднократные заявления экспертов и общественных экологических организаций, очистка не проведена в необходимом объеме, и соответственно, 260 га уже оставлены под водой, что недопустимо с точки зрения повышения рисков эвтрофирования озера.

- В недостаточном объеме проведена также очистка берегов от организованных и неорганизованных свалок твердых отходов, а также отходов животноводства,

- Несмотря на многочисленные постановления правительства, запрещающие осуществление капитальныхстроек в береговой зоне, подлежащей затоплению, определенная часть берега застроена в запретной зоне капитальными дачными строениями и объектами сферы обслуживания.

В итоге в июне-августе 2007г. в прессе появились гневные статьи о том, что по инициативе Правительства РА, подъем озера будет остановлен во избежание затопления вышеуказанных строений на берегу озера (вода буквально подошла к ним). В подтверждение приводилось решение Правительства об увеличении попусков на орошение в размере 30 млн. куб. м, а также тревожные заявления членов Экспертной комиссии по охране оз.Севан, действующей в составе НАН РА.

Однако, Правительство не уполномочено самостоятельно пересматривать Программу восстановления экологического баланса оз.Севан. По проблеме оз Севан Национальным собранием приняты 2 закона:

- Закон об озере Севан, - 15 мая 2001г.
- Закон об утверждении годовых и комплексных программ по восстановлению, охране, воспроизводству и использованию экосистемы озера Севан – 14 декабря 2001г.

В этих законах зафиксированы: исключение отрицательного водного баланса озера и осуществление подъема уровня, как минимум, на 6 м. Кроме того, Правительство обязано ежегодно отчитываться в Парламенте относительно своей деятельности по выполнению Программы по восстановлению экологического баланса оз.Севан.

В 2007г. эта угроза не реализовалась (правда, была пересмотрена зона влияния волны, а именно ее сокращение с 5 м до 1,5 м), однако, она повторилась в 2008г. А именно, Правительство РА вошло в НС РА с предложением внести изменение в ст.6.1 Закона РА об утверждении годовых и комплексных программ по восстановлению, охране, воспроизводству и использованию экосистемы озера Севан, увеличив предел возможных ежегодных попусков из озера с 170 млн куб.м до 300 млн куб. м. После долгих дискуссий с участием Комиссии по Севану и экологической общественности решено вынести на утверждение Парламента предельно допустимую цифру для попусков – 240 млн куб.м. Правительство обосновывает свое предложение крайне засушливым апрелем с.г. и прогнозом об экстраординарной засухе в июле-августе, независимые эксперты и НПО высказывают сомнение относительно возможностей столь точного долгосрочного прогноза, тем более, что май и первая половина июня оказались весьма дождливыми.

Вместе с тем, как уже указывалось выше, современный процесс подъема уровня без надлежащей очистки берегов вместо положительного влияния на экологический баланс озера может иметь отрицательное влияние, способствуя эвтрофикационным процессам (см. рис.).

В случае же сохранения современных тенденций эвтрофикации, в обозримом будущем вода может стать непригодной не только для питьевых нужд, но и для ирригации, энергетики и рекреации.

Таким образом, Севан не оставляет нам другой альтернативы. Совершенно необходимо:

- *разработать (а точнее, обновить / доработать) и осуществить комплексную схему очистки и подготовки берегов к затоплению (с максимально возможным исправлением уже допущенных ошибок), рассматривая ее реализацию в качестве приоритетной задачи как общенационального, так и глобального значения,*
- *продолжить подъем уровня озера, осуществляя постоянный мониторинг его результатов, в особенности мониторинг всех доступных параметров качества вода в озере.*

Использованная литература

1. Национальный доклад о состоянии окружающей среды Армении в 2002г. Мин-во охраны природы РА, Ереван, 2003.
2. 2003-2005թթ. նախարարական զեկույց: ՀՀ Բնապահպանության նախ-ն, Երևան, 2006.
3. Мониторинговые материалы Министерства охраны природы из ресурсов Интернет, <http://www.mnpiac.am>
4. National Assesment report “ RIO+10”. Rep.of Armenia, Yerevan, 2002.
5. Ա.Իսկոյան. Հայաստանի Հանրապետության էկոլոգիական իրավունք /նորմատիվ իրավական ակտերի ժողովածու. Երևան, 2004:

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИХТИОФАУНЫ ОЗЕРА СЕВАН

Снижение уровня озера Севан в 40-60-х годах в связи с гидростроительством и использованием вод озера на сельскохозяйственные нужды оказало существенное влияние на его биотический режим (Novhannisyan, 1994).

Изменение трофического статуса оз. Севан предопределило изменения в структуре его рыбного сообщества, которые были, в основном, связаны с нарушением естественного и искусственного воспроизводства и питания отдельных видов рыб. Оз. Севан из типично олиготрофно и форелевого водоема превратилось в мезотрофный с преобладанием сиговых и карповых рыб (Novhannisyan and Gabrielyan, 2000).

80-ые годы характеризовались ухудшением общих условий обитания рыб в озере и снижением их кормовой базы. С 1983 года в озере стала наблюдаться массовая гибель сига, причина которой заключалась не только в снижении кормовой базы, но и в возросшей биогенной и химической нагрузке на экосистему озера (Южакова, 1987). В этих условиях все рыбное население находилось в неустойчивом состоянии.

Однако, к концу 80-х началу 90-х гг. рыбопродуктивность озера достигла своего максимума за счет существенного увеличения биомассы популяции сига и вселенного

серебрянного карася. С первой половины 90-х гг., в связи с начавшимся экономическим кризисом в республике, повлекшим за собой дальнейшее понижение уровня Севана и резкое возрастание промыслового изъятия рыбы, стала наблюдаться отчетливая тенденция к снижению запасов рыб в озере. К началу 2000 года промысловые запасы всех видов промысловых рыб озера Севан (за исключением карася) были подорваны.

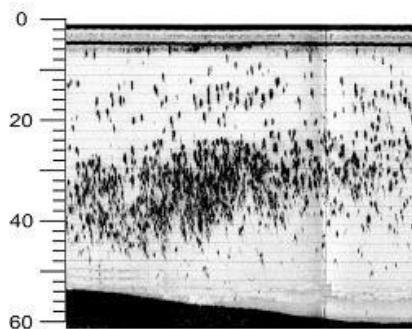
Анализ сукцессий системы трофических связей и степени воздействия рыб на нижние звенья позволяет более полно оценить современный продукционный уровень водоема, наметить пути для рационального ведения промысла в условиях нестабильного режима озера Севан. Исследования рыбной части сообщества озера и разработка рекомендаций по рациональному использованию его рыбных ресурсов становятся тем более актуальными в новых экологических условиях, что преследуют цель не только охарактеризовать современное состояние этих вопросов, но и разработать основы их экологического прогнозирования.

Результаты обработки гидроакустической съемки для расчета ихтиомассы рыб в озере показали, что общие запасы сига на летне-осенний период 2005 года оценивались в 625 тонн, а уже в 2007 году сократились до 180 т, то по сравнению с 1983 годом (10,788 тонн) также как рыбопродуктивность сократилась более чем в 50 раз

Сравнение плотности рыб и распределения в 2005-2007 гг. с теми же показателями в 1983 году показало, что как плотность так и распределение рыб в озере резко отличаются друг от друга. Так если максимальная плотность рыб в 1983 году составляла 400 кг/га, то в 2005 году эти показатели сократились до 15 кг/га и 5 кг/га соответственно, а в последующие годы и того меньше. Фактически средняя плотность рыб, или другими словами рыбопродуктивность озера в период 2005-2007 гг. по сравнению с 80-ми годами, когда наблюдались наивысшие значения численности и биомассы популяции сига, сократилась более чем в 50 раз.

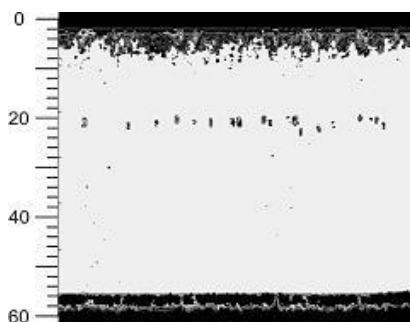
Если в предшествующие годы популяция сига, несмотря на интенсивный облов крупных особей еще сохраняла высокий воспроизводительный потенциал- количество отложенной икры и мальков, то с 2005 года из-за усиления пресса на пополнение сига, следует ожидать резкое сокращение откладываемой икры и процента выкупления личинок. В связи с приведенной выше научно-обоснованной аргументацией и, исходя из современного состояния запасов сига в озере Севан Институт гидроэкологии и ихтиологии НАН РА настоятельно рекомендовал Мин. Охраны природы с 2006 года наложить запрет на вылов сига в озере Севан.

На рисунках 1-4 приведены эхограммы гидроакустических съемок в 1983 и 2005 году, в Малом и Большом Севане, наглядно демонстрирующие изменения состояния запасов сига в озере.

1

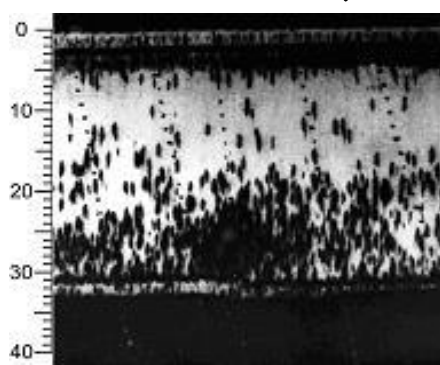
Рис. 1. Малый Севан, эхограмма 1983 года

2

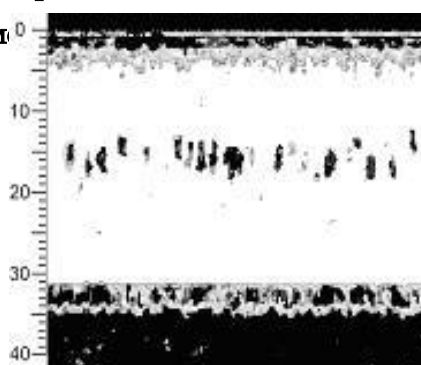
Рис.2. Малый Севан, эхограмма (съемку проводил Л.К. Малинин). 2005года.

Слева – шкала глубины в метрах

3

Рис. 3. Большой Севан, эхограмма 1983 года

4

Рис.4. Большой Севан, эхограмма (съемку проводил Л.К. Малинин). 2005года.

Слева – шкала глубины в метрах

Слева – шкала глубины в метрах

Таким образом, на основе проведенных в 2005-2007 гг. гидроакустических исследований сига озера Севан, можно констатировать факт подрыва его промысловых запасов. В подобных условиях неконтролируемого незаконного вылова основных промысловых видов рыб и нестабильной экосистемы озера Севан возможно полное истощение рыбных ресурсов водоема. Резкое сокращение рыбопродуктивности водоема приведет к искусственному дисбалансу саморегулирующей лимносистемы, что наряду с ухудшением общего экологического состояния озера в целом будет способствовать ускорению развития процессов эвтрофирования в озере.

ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ БАССЕЙНА ОЗЕРО СЕВАН

*О.Я.Саядян, Кан-т геогр.наук, доцент
Научный секретарь Армянского Географического общества
Тел/Факс: 374 10 567411
E-mail: hovik_s@yahoo.com*

Предисловие

Бассейн озера Севан является одним из уникальных уголков не только Армении, но и всего Кавказского региона, а также мира. Озеро Севан-одно из крупнейших высокогорных озер мира, неповторимое чудо Армении, не только из-за чистоты голубой воды, но также горный воздух, живописные ландшафты, исключительно большое количество солнечных и обилие ультрафиолетовых лучей. Пресная вода озера Севан является единственным потенциальным источником водоснабжения не только для Армении, но и для региона в целом. Бассейн озера Севан также является незаменимым рекреационным ресурсом Армении. Несмотря на такую важность озера Севан и всего бассейна воды озера и окружающие ландшафты продолжают использоваться нерационально, что обусловил современную ситуацию в бассейне как “регион экологических и социально-экономических проблем”.

Несмотря на тот факт, что озеро Севан и водосборный бассейн хорошо изучены, до сих пор не удалось создать подходящую управленческую систему и ряд механизмов для эффективного использования и охраны природных ресурсов озера и всего бассейна. Большое число международных проектов и государственных программ не привели к существенным результатам. Причина всему этому кроется в отсутствии согласованного и заинтересованного общего подхода со стороны государственных, неправительственных, научных, региональных, локальных и прочих институтов.

Ландшафтное планирование как эффективный управленческий инструмент, включающий в себя системный подход к решению проблемы, хорошо зарекомендовал себя в Германии и России (в частности, в бассейне озера Байкал) в решение похожего рода проблем, может быть применен для решения проблемы бассейна озера Севан. Естественно полагать, что успешное решение проблемы озера Севан возможно осуществить только на основе научно-обосновательной долголетней комплексной программы, учитывающей интересы всех отраслей экономики и исключая вредные последствия влияния человека на природные процессы .

Правовые аспекты охраны озера Севан

Основным документом создания и реализации рамочного ландшафтного плана является **“Закон об озере Севан”**, подписанный 15 мая 2001 г., ряд других законов, а также нормативно-правовые документы, регламентирующие охрану природы и использование природных ресурсов. Как особо охраняемая территория нацпарка “Севан” имеет буферную зону, которая опоясывает территорию нацпарка и, где допускается экономическая деятельность, если последняя не мешает нормальному развитию и функционированию экологических систем особо охраняемой территории.

Согласно первой части статьи закона устанавливаются центральная экологическая зона, экологические зоны прямого и косвенного воздействия. Центральной зоной водосборного бассейна считается территория нацпарка “Севан”, где важнейшей задачей является восстановление и охрана естественного состояния экосистемы озера Севан. Зона прямого воздействия включает в себя водосборный бассейн, находящийся за пределами центральной зоны, до водораздела, в которой любая деятельность прямо или косвенно влияет на гидрофизические, гидрохимические, гидробиологические, санитарно-токсикологические, гигиенические и другие качественные и количественные показатели озера Севан и впадающих в него рек. Зоной косвенного воздействия является территория Республики Армения за пределами водосборного бассейна озера Севан, оказывающая возможное воздействие на озеро. Целью разграничения зоны косвенного воздействия является предупреждение возможно вредного воздействия на озеро Севан.

Государственная политика по восстановлению, охране, воспроизводству, естественному развитию и использованию экосистемы озера Севан осуществляется в сроки и порядке, которые установлены Комплексной программой об озере Севан. Предусмотренные Комплексной программой годовые пропорции осуществления работ устанавливаются Правительством, и они отражаются в Годовой программе по озере Севан.

Глава 6 закона посвящена системе защиты озера Севан, где основным из инструментов предусмотрено “Ландшафтное планирование”. Говорится, что ландшафтные и градостроительные планы утверждаются на основании экологической, природоохранной экспертизы, экспертизы природопользования соответствующими уполномоченными органами.

Таким образом, ландшафтное планирование и ландшафтный план в законе “Об озере Севан” являются ключевыми понятиями и инструментами эффективного управления бассейном озера Севан. Два других документа тоже имеют прямое воздействие на эффективную территориальную планировку бассейна озера Севан:

1. План управления национальным парком Севан, подготовленный в 2006 году в рамках проекта Всемирного Банка “Управление природными ресурсами и понижение уровня бедности на 2002-2008гг.”. Этот план управления предусматривает действия и мероприятия на период 2007-2012гг.

2. Градостроительный план развития Гегаркунийской области (марза) от 2003 года, подготовленный Министерством Градостроительства на 15 лет.

Краткое описание территории и проблемы озера Севан

Бассейн озера Севан целиком находится в пределах Гегаркуникской области, площадь которого составляет – 5348 км² (18% от общей территории республики). По данным 2002 г. численность населения составляло 278,6 тыс. человек; плотность населения – 52 человек на 1 км² что в 2,5 раза меньше среднего показателя по республике. В состав области входят административные подрайоны – Гавар, Севан, Мартуни, Варденис и Чамбарак.

Бассейн озера Севан по своим потенциальным возможностям развития хозяйства занимает важное место в республике. Из основных ветвей промышленности здесь развиты машиностроение, горнодобывающая, строительная, легкая и пищевая промышленность. Ведущая отрасль промышленности области – сельское хозяйство, особенно в области производства зерна, картофеля, овощей и животноводства. Область имеет также газопровод и сеть высоковольтных линий. Одним из перспективных направлений в развитии области является рекреационная индустрия.

На территории Севанского бассейна четко выделяются следующие основные высотно-ландшафтные пояса: I – особый пояс составляют прибрежные территории освободившихся от вод почвогрунты, имеющие в основном антропогенный генезис (1897-1916 м), II – среднегорный степной (1916-2300 м), III – среднегорный редколесный (1950-2300 м), VI – высокогорный луговой (2300-3500 м), V – высокогорный субнивальный (3500 м и выше).

В период становления РА отсутствовали энергетическая база и система орошения, которые являются основами для развития экономики республики. Единственным решением этих проблем служило использование многовековых запасов озера Севан. В дальнейшем благодаря использованию других источников электроэнергии и внедрению новых систем орошения значительно сократилось использование водных запасов озера. В 1962 г. было принято решение о сохранении уровня озера на высоте 1898м. С целью повышения входной составляющей водного баланса озера под Вардениским хребтом был прорыт тоннель, по которому воды реки Арпа начали впадать в озеро Севан. Уже начиная с 1960-х годов количество и качество вод озера Севан заметно ухудшились из-за интенсивно развивающегося сельского хозяйства, деятельности промышленных предприятий и отсутствия очистительных сооружений. Проблема озера превратилась в проблему бассейна всего озера.

В 1978 г. был создан Национальный парк Севан (НП “Севан” был четвертым парком, созданным в бывшем СССР после следующих национальных парков: Лахема (Эстония), Гауя (Литва) и Латвийский), чтобы смягчить и контролировать антропогенную нагрузку на озеро. Но этого не произошло из-за отсутствия эффективных управленческих подходов.

Основные проблемы и конфликты на территории планирования

Проблема оз.Севан является важнейшей экологической и социально-экономической проблемой Армении. Деградация озера чревата существенным изменением режима поверхностных и подземных вод и общей аридизацией региона, потерей перспективного источника питьевого водоснабжения, а также базы для значительного биоразнообразия, в частности, для перелетных птиц. Основными проблемами бассейна являются:

- Сброс вредных веществ в озеро и реки,
- Эрозия и потеря почв,
- Исчезновение естественных водоемов,
- Воздействие глобальных изменений климата,
- Сокращение биоразнообразия,
- Конфликты землепользования в бассейне озера Севан.

Цели ландшафтного планирования (ЛП) для бассейна озера Севан

Главной целью ландшафтного планирования для бассейна озера Севан была определена разработка мероприятий и рекомендаций по сохранению и улучшению качества и количества вод озера и бассейна и развитие рекреации и туризма. Важными целями также являются разработка концепций и рекомендаций по экологически ориентированному землепользованию, сохранению биоразнообразия и устойчивому социально-экономическому развитию на основе существующей государственной и международной нормативно-правовой базы.

Алгоритм проведения исследований

Достижение главной цели обеспечивается решением следующих взаимосвязанных задач:

- Водоохранное зонирование вокруг озера Севан как нормативно-правовой базы для сохранения и улучшения качества и количества вод,
- Зонирование бассейна озера Севан по экологически-ориентированному землепользованию для организации отдыха, развития рекреации и туризма,
- Разработка концепций и рекомендаций для социально-экономического развития территории в условиях сохранения биоразнообразия и природоохранного режима использования земель.
- Технология составления рамочного ландшафтного плана в масштабе М-1:100000 предусматривает пять этапов:
 - предварительный (инвентаризационный);
 - оценочный (экспертный);
 - разработка целевых концепций использования природных ресурсов для отдельных природных сред;

- разработка интегрированной целевой концепции основных направлений действий и мероприятий.

Эти этапы реализуются строго последовательно, когда каждый последующий этап вытекает из предыдущих. Наряду с фондовыми материалами различных ведомств использовались космоснимки, также топографические карты масштаба М 1: 50 000.

Для приведения всей пространственной информации к единой основе решались следующие задачи:

- привязка космоснимков к электронной топографической основе в программной среде Arc Info;
- приведение имеющихся электронных карт в единую картографическую проекцию;
- формирование стилистического единства атрибутивной информации;
- векторизация в среде ArcView GIS карт, предоставленных на бумажных носителях, включая материалы экспедиционных исследований;
- сравнительный анализ различных карт и их последующая редакция с учетом данных натурных обследований.

Для анализа на последующих этапах были выделены следующие составляющие территориальных объектов:

- Современное землепользование бассейна озера Севан,
- Социально-экономическое развитие,
- Основные конфликты и правовые основы их разрешения,
- Геоморфологическая и гидрогеологическая основа бассейна озера Севан,
- Поверхностные и подземные воды,
- Почвы,
- Климат и атмосферный воздух,
- Биотопы, виды и ООПТ,
- Ландшафты.

Адресаты и носители ЛП

Адресантами и носителями ЛП являются различные заинтересованные стороны: Министерства охраны природы (Агентство по управлению биологическими ресурсами; Администрация НП “Севан”); сельского хозяйства, путей и сообщения, градостроительства, территориального развития, социального обеспечения, культуры, спорта и по вопросам молодежи; областная администрация (особенно Управление по сельскому хозяйству и охране природы), все местные общины, республиканские и региональные общественные и неправительственные организации.

Удача ландшафтно-планировочных работ зависит от регулярного информирования и освещения широких слоев общества через прессу и средства массовой информации, а также их

привлеченные к планировочным работам в разных стадиях планирования. Важно также постоянно информировать общество об уже принятых планировочных предложениях.

Отраслевая оценка

Отраслевая оценка велась на основе анализа основных природных компонентов: биотопы, воды, климат, почвы и ландшафты, через категории “Значения” и “Чувствительность”. Опираясь на уже выработанные критерии и добавляя местные особенности удалось классифицировать и картировать бассейн озера Севан по этим критериям для всех природных компонентов отдельно.

Отраслевые цели

На основе отраслевых оценок разрабатывались отраслевые цели территории. Всего выделились три основных типа целей: сохранение (ориентирован на сохранение существующего состояния природной среды), развитие (ориентирован на развитие территории) и улучшение (комплекс мероприятий по улучшению территории):

Интегрированная целевая концепция использования территории

На основе карт отраслевых целей использования отдельных природных компонентов а также карт социально-экономических, антропогенных и природных проблем/конфликтов (Рис. 1) разрабатывалась интегрированная целевая концепция использования территории по трем категориям: сохранение, развитие и улучшение.

Основные направления действий и мероприятий

Основные типы действий и мероприятий разрабатывались исходя из целей использования и развития конкретной территории и рекомендуемых соотношений между типами целей и мероприятиями. Карта основных направлений действий и мероприятий составлена на основе интегрированной карты целей с привлечением дополнительных материалов (Рис.2).

Выводы

Ландшафтный рамочный план бассейна озера Севан является первым опытом подобного образа в Республике Армения. Несмотря на тот факт, что правительство Армении еще в 2003 году подписало, а в 2004 году (1/7/2004) ратифицировало Европейскую ландшафтную конвенцию, а в некоторых законодательных актах, например, “Закон об озере Севан” от 2001 года прямо говорится о важности применения “Ландшафтного планирования” для эффективной организации территории и охраны природы, до сих пор ландшафтно-оценочные и планировочные работы в Армении не велись. В этом аспекте

данная работа в своем роде первый опыт создания рамочного ландшафтного плана, который имеет огромное теоретическое, методическое и практическое значение для развития и распространения самой концепции ландшафтного планирования.

В конечном итоге выделились общие мероприятия и действия по конкретным компонентам для реализации целевых установок. При этом особые акценты сделаны на правовые основы, уже существующие градостроительные планы, план управления НП Севан, созданный в рамках проекта Всемирного Банка, и особо охраняемых территорий. Другой важный акцент в данной работе - это “прикрепление” к конкретным организациям-адресантам конкретных ответственностей и прав для проведения весьма конкретных действий и мероприятий.

Рис.1 Природные и антропогенные конфликты в природных компонентах бассейна озеро Севан

Рис.2 Основные цели и мероприятия бассейна озера Севан

Проведенная работа по ландшафтному рамочному плану дает возможность в общих чертах показать те шаги и действия, которые необходимо сделать для охраны чистоты воды в озере, а также для содействия развития туризма и организация отдыха без кого-либо вреда ценным биотопам и окружающей среде. Для более конкретных действий и мероприятий потребуются более детальная работа, привлечение новых материалов и более детальные разработки. В частности большие практические значения имели бы следующие работы с применением инструмента ландшафтного планирования: водоохранное зонирование для озера Севан с привлечением бассейнов рек Арпа и Воротан (зона косвенного воздействия на озеро Севан); создание плана устойчивого управления береговой зоны озера в масштабе 1:25000 для развития туризма и рекреации; применение ЛП в процессе создания новых ООПТ и т.д.

Таким образом, концепция ландшафтного планирования может и должна стать одним из основных инструментов для эффективной территориальной организации конкретной географической единицы, региона или для страны в целом. Это необходимость особенно чувствуется сейчас, в эру глобализации, когда разрабатываются новые подходы социально-экономического развития страны и региона в целом, создаются новые союзы, совместные трансграничные и национальные ООПТ, а также сети биорезерватов.

КОГО КОРМИТ СЕВАН

Рузанна Бишарян

Путевые заметки

Пожалуй, начну с последнего эпизода поездки по Севану, организованной экологическим центром “Кавказ” для ознакомления с состоянием окружающей среды.

...К небольшому ресторанчику на полуострове припарковались на велосипедах двое итальянцев в пестрых трусах. “Ичкан, Ичкан” – отчаянно жестикулируя, объясняли они. “А какого размера” – любезно поинтересовался официант и обещал часа через 1,5 выполнить заказ. Кстати, хозяин того же ресторанчика минут пять назад сокрушался, что вся рыба ушла в сторону Мартуни и Шоржи и за всю ночь в сети попало 5-6 рыбешек.

Вода гниет и пахнет

Гладкая зеркальная поверхность, тихий прозрачный прибой – таким Севан запомнился всем, кто хоть однажды побывал здесь. Но на сей раз журналистам представилась совсем другая картина. Замусоренный пластиковыми бутылками, стекляшками, тряпьем и другим хламом берег, распространяющие гнилостный запах остатки плавающей на поверхности озера растительности, деревья, по колено стоящие в

воде, затонувшие кусты, между которыми стройными рядами высятся камыши, эфтрофирование воды, видимое даже неспециалистам. Здесь же по берегу в мутной воде рыбаки удят карасей и раков. Так сейчас выглядит побережье деревушки Лчашен.

Сквозь кваканье лягушек – новых обитателей Севана – слышны голоса специалистов – Ваге Гуляняна (эколог Севанского нацпарка) и Сирануш Мурадян (Агентство по биоразнообразию), объяснявших, что уровень воды в Севане с 2002 года удалось поднять на 1 метр и 92 см. благодаря сокращению использования севанской воды с оросительной целью до 120 млн кубометров, вместо прежних 250-300 млн кубометров, а такая ситуация объясняется непредвиденными погодными условиями.

Однако, работа идет, берега интенсивно очищаются, оптимистически заключили они, в 2005 году было очищено 92 га, в 2006 – 123, в 2007 планируется очистить 95 га.

Но, как позже стало известно из достоверных источников, очистка берегов выполняется какими-то неизвестными организациями и неизвестно как. Выделенные средства тоже исчезают неизвестно на что. Между тем, эту работу могло бы выполнить местное население, с меньшими затратами, а прогнившие деревья пошли бы на топливо. За то, что сейчас происходит по берегам озера, ответственен Севанский Нацпарк во главе с Министерством охраны природы, но эта структура никогда не отвечала за последствия своей деятельности.

Согласно принятой программе, уровень Севана в ближайшие 30 лет (начиная с 2002г.) планируется повысить на 6 метров.

Что будет с прибережными селами и дорогами – остается только предположить, если Минохраны природы и Национальный парк не предусмотрели очевидных климатических обстоятельств, повторяющихся через каждые 1-2 года.

Севанская помойка

По дороге в Гавар мы заехали в Норашенский заповедник, занимающий 8 тыс. 30 га. Именно здесь находится знаменитый остров чаек. Это небольшая территория, выступающая над озером, где обитает наш эндемик – серебристая армянская чайка. Когда-то яйца чайки были завезены на озеро Арпи, где она также благополучно прижилась. Сейчас популяция серебристой чайки, по мнению ученых, находится в прекрасном состоянии. На острове на них никто не охотится, а вот рыбу бравноеры вылавливают и здесь. С крутого берега виднелась ровная линия квадратиков пенопласта, к которой браконьеры крепят сеть, чтобы не потерять места. Чуть подальше полукругом плавали пластиковые бутылки, использующиеся с той же целью.

Наконец, мы прибыли в Гавар. Это небольшой тихий городок. Оживленной была лишь школа, где толпились выпускники и окольцованная многоэтажными зданиями. Здесь же высится местная гостиница, ресторан, супермаркет и Гегаркуникский марзпетаран.

Чиновники, разбуженные шумной веселой группой журналистов, с любопытством выглядывали из дверей кабинетов. Кстати, местные власти оказались гораздо честнее столичных.

Откровения местных чиновников

По словам начальника управления охраны природы А.Амбарцумяна, все показатели состояния воды озера Севан, кроме повышения уровня воды, оставляют желать лучшего. Катастрофическое снижение численности сига повлекло за собой ряд экопроблем.

В самых общих чертах сложилась следующая ситуация. Появление на Севане карасей и раков говорит о неблагоприятном состоянии воды в некоторых районах, по берегам началось заболачивание, браконьерство значительно уменьшилось, практически не осталось промысловых запасов сига, вылавливаются уже годовички, государство ежегодно выделяет средства на разведение форели, но на эти суммы невозможно восстановить популяцию. Один из самых болезненных вопросов – отсутствие рыбозащитных мер в реках, из-за чего при орошении с водой на поля в большом количестве попадают рыбы, в том числе форель и кохак, нерестящиеся в реках. И еще один вопрос, волнующий всех граждан Армении – наличие бесплатных пляжей. Как выяснилось, согласно закону, каждый арендатор обязан выделить 20% свободной зоны, т.е. бесплатного пляжа. Плата на таких берегах должна взиматься только за услуги (предоставление топчанов, лодок и пр.).

- Однако, таких свободных территорий – сказал Амбарцумян, - с каждым годом становится меньше и меньше. И чем это закончится – не представляю.

И еще одна очень важная проблема. Вокруг Севана с каждым годом увеличивается число дорогих ресторанов, гостиниц, пансионатов и пр., владельцы которых загребают огромные деньги. Куда идут все эти бытовые сточные воды, куда сбрасываются фекальные массы, если ни одно из этих дорогих заведений не имеет очистных сооружений. А если и поверить в то, что, как нам сказали, периодически приезжает ассенизатор и переводит нечистоты на другие территории, возникнет вопрос: “А куда?” За сто метров от гостиницы? Эта масса с легкостью просочится сквозь грунт и рыхлый песок к самой низкой точке – озеру Севан.

Градостроительных проблем в Гегаркуникском марзе, как выяснилось, не меньше, чем в Ереване. Только за нынешний год на побережье было зарегистрировано около 200 незаконных построек, имеющих здесь свои особенности. Дело в том, что право на аренду выдает Нацпарк, а разрешение на строительство марзпетаран, по словам начальника градостроительного отдела, нередко земля сдается в аренду там, где нельзя производить строительство, к примеру, без учета пояса влияния волны, т.е. той территории, где вода оказывает негативное влияние на застройку.

И опять вопрос, а за какие такие заслуги? Ответ вы знаете сами. А директивы приходят из Еревана.

Хлев в заповедниках

Говорят, что когда-то в бассейнах рек Гили и Масрик лежало озеро Гили, говорят, что в его окрестностях росли редкие можжевеловые и реликтовые породы деревьев, говорят, что здесь были гнездовья перелетных птиц. Озера давно нет. Оно было высушено в связи с обмелением и последующим заболачиванием, с моста видны пересыхающие летом речки Масрик и Гили ...

В 2000 году на средства, выделенные Глобальным Экофондом, было проведено исследование местности и разработаны мероприятия по восстановлению уникальной экосистемы озера Гили. Но пока здесь нет никаких перемен.

Территория Арданишского заповедника составляет 3 тысячи 645 га, из которых 2 тыс. 140 га суши. 1498 водная часть. Здесь растут ценные реликтовые и можжевеловые породы деревьев. Кроме того, заповедник служит коридором для миграции некоторых обитающих здесь представителей фауны. Могу добавить, что в пределах заповедника стоит хлев, там и здесь валяется навоз, а на водной части заповедника колышутся знакомые квадраты пенопласта...

Замдиректор Севанского нацпарка

Музей природы нацпарка находится в городке Севан. Путешествие по этому небольшому, но очень аккуратному музею, где представлены наиболее интересные образцы уникальной флоры и фауны Севанского бассейна, несколько скрасило встречу с замдиректором Нацпарка Симоняном.

За неимением возможности осветить всю речь г-на Симоняна, приведу здесь лишь некоторые ответы на вопросы, которыми забросали журналисты несчастного замдиректора.

Относительно незаконного отлова сига г-н Симонян сообщил, что никак не может объяснить сига, чтобы он плексался подальше от сетей, предназначенных для лова карася. А вот о том, что браконьеры хитро используют сеть с маленькими ячейками, в которую попадает все подряд и сигалетки, и кохак, и карась, он умолчал. Относительно вылова рыбы в заповедной зоне замдиректор долго отпирался, наконец, обещал узнать, что это за недоразумение в его владениях, а вообще, объяснил он, сиг остается сигом везде, и если его можно отлавливать в Мартунинском районе, почему нельзя в заповедной зоне? Ну и, наконец, браконьерства, как такового, нет. Нацпарк строго следит за порядком, это когда-то давно рыба вылавливалась сотнями килограммов и вывозилась в Садахло. А вопрос, где была инспекция в это время, замдиректор предпочел вообще не слышать, - и вообще, кто сказал, что рыбы нет?! - возмутился Симонян, - у нас есть карась, - но поняв, что сморозил очередную глупость, доабвил, - пусть население покупает карася, пока вырастет сиг. А самое главное, сиг не наша рыба, его численность, оказывается, в этом году выросла, он пополнел, покрупнел (с чего бы?), приобрел более товарный вид, и все наладится в скором времени, если его не трогать. Другое дело -

ишхан, о котором мы печемся и заботимся. Далее Симонян пламенно призвал не верить данным о численности сига: “Кто может определить его численность?! Кто дает эти данные?! Кто может сказать, сколько осталось промысловых запасов – 600 или 700 тонн?! Определяется численность рыбы эхолотом, а назавтра его там нет, она же не стоит на месте... В этом году тендер по определению промысловых запасов выиграл Нацпарк. И в конце года мы дадим точные данные!”

Вот так. Куда институту гидроэкологии и ихтиологии с его учеными и разными эхолотами до Нацпарка.

И вообще Нацпарк, оказывается, работает не жалея сил, в прошлом году даже вытащили 80 км сети, не выполняют своих обязанностей, - подаловался замдиректор, - другие заинтересованные структуры.

... Хлев в заповеднике – это частная собственность. А корова? – должна же скотина где-то пастись. Ничего тут не поделаешь. А на ограду у Нацпарка нет денег!

Думаю, эти примеры убедительно показывают, как охраняет природу Минохраны природы.

Но природа не долго терпит насилие над собой. Придет день, когда озеро уничтожит всех, кто пачкал, грабил и надругался над ним.

Priority Area 3: Encourage further economic development, enhance poverty reduction efforts and social cohesion, thereby contributing to the long term objective of sustainable development, including the protection of the environment

Sona Ayvazjan

General Overview

The environment in Armenia is featured with diverse ecosystems on a territory of only 29.740 square kilometres on altitudes ranging from about 400m to 4000 m, with about 3500 species of plants, more than 17500 species of animals, the biggest freshwater reservoir in the region and abundant mineral resources, including molybdenum, copper, gold, zinc, lead, coal, construction stones, etc. This diversity and wealth is accompanied with only about 11 percent of the territory covered by forests,¹ 82 percent - at risk of desertification and 26 percent - at risk of extreme desertification, contamination of air, water and soil with heavy metals, eutrophication of Lake Sevan, various environmental health problems, etc.

¹ Data is from the 2000 State-of-the-Environment Report, while the latest inventory list was developed in 1980s and no official information is collected since then.

Environmental problems in Armenia are acute and some are getting worsened over time. A considerable share of those are associated with the lack of integration of environmental concerns into the sectoral development plans, poor level of environmental impact assessments, deviations from the permitted scopes of activities by developers, inadequate enforcement and control, etc. Corrupt behaviours during decision-making processes have become a part of the system. Today's environmental policy is featured with a short-term perspective of gaining immediate benefits and non-sustainable exploitation of natural resources.

According to expert estimates, the forests cover has decreased down to about 6-7% due to uncontrolled illegal logging mainly for entrepreneurial purposes. Lake Sevan level is being controlled based primarily on the interests of a few illegal recreational businesses around the shore. Some other water resources (banks of rivers and lakes) are being misused and polluted by businesses. Hunting of endangered animals is the beloved leisure activity of high-level officials. Critical environmental issues, such as demolishment of a toxic waste landfill or cleanup of Lake Sevan shores from waste are not resolved due to lack of financial resources, whereas the existing legal guarantees for ensuring certain budget allocations for the environmental protection are postponed, etc.² The environmental democracy does not experience any progress in spite of the fact that the country has ratified the UNECE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters in 2001 and based on the communication of a group of NGOs the Compliance Committee of the Convention in March 2006 recognized the failure of Armenia to meet its obligations.

ENP Compliance

Specific actions planned for Priority Area 3 of ENP were the further improvement of agriculture, rural infrastructure, water resources, social protection and education as a measure to further combat poverty and the strengthening administrative structures and procedures to ensure strategic planning of environment issues and coordination between relevant actors. Other complementing activities included promotion of sustainable development (4.3) as well as cooperation in the field of environment to ensure that conditions for good environmental governance are set and being implemented, to prevent deterioration of the environment, protect human health and achieve rational use of natural resources, to enhance cooperation on environmental issues (4.6.4).

Observation of implementation of proposed actions indicates poor compliance with the country's obligations. Though there are certain development processes going on in these fields,

² In October 2007, the National Assembly adopted a change within the previous amendment to the Law on Budgetary System, which postponed for 3 years the provision that planned to ensure that annual allocations for environmental protection within the national budget were not lower than the actives generated from the environmental fees and payments of the second previous year.

they are mainly related to establishment of legal grounds, while actual enforcement is not adequate.

Below there are provided comments on the compliance of selected actions included in the EU-Armenia Action Plan aimed at sustainable development and environmental protection in Armenia.

Economic and social reform, poverty reduction and sustainable development (4.3)

Development of the forest industry (forest management, protection, maintenance, rehabilitation, balanced and sustainable use of forest resources)

In spite of the adoption of the new Forestry Code, establishment of a forest monitoring center and some reforestation initiatives, many hectares of forests are being lost to illegal logging as well as sacrificed for agricultural, construction and mining purposes. No radical measures have been taken to prevent and punish illegal logging. While, only in 2007 about 470 ha of forest lands were allocated by the Government of Armenia for mining of Teghut copper site, and about 600ha for other purposes.

Development of a National Strategy on Sustainable Development

Though still the Country Report from 2005 mentioned that a National Sustainable Development Concept Paper and a Strategy are under elaboration, no such documents have been adopted or shared with stakeholders yet. A concept paper has been prepared by an NGO and discussed with stakeholders in Yerevan and regions, however, there is no official process going on for adoption of this or any other relevant document. Within the Plan of Priorities and Measures for Implementation of ENP adopted by the Government in July 2007, there are no actions envisaged for promotion of sustainable development. Instead the latter concept is tied solely to area of the rural poverty (Activity 17) planning the balanced use of water and land resources and development of forestry under the responsibility of only the Ministries of Agriculture and Territorial Administration.

Establishment of administrative structures and procedures to ensure strategic planning of sustainable development and co-ordination between relevant actors

Though the Country Report referred to the National Council for Sustainable Development established in 2002, this body has never functioned or even met. UNDP provided certain assistance in 2006-2007 to prepare for the first meeting of the Council, however this has not happened yet. Neither there were any activities directed towards development of any structures or procedures within the mentioned Plan of Priorities and Measures.

Taking steps to improve integration of environmental considerations into other policy sectors

There is no determined course of actions to integrate environmental considerations into other policy sectors. There are some discrete initiatives within a few fields, such as the energy or

national security, however, there is no systemic approach to consider environmental issues as a part of sectoral policies. Instead, the Action Plan of the Government adopted by the Government Decision N695-A from June 21, 2007 targeted the mining industry as one of its priorities for the upcoming years without prior consultations with experts or strategic environmental assessment of the consequences of such a policy. While the strategy for rational use of underground mineral resources was planned to be developed in 2007, already along with intensive explorations, permitting and land allocations for mining purposes.

Cooperation in specific sectors, including transport, energy, environment (4.6): Environment (4.6.4)

Establishment of procedures regarding access to environmental information and public participation, including implementation of the Aarhus Convention

Upon recording the failure of Armenia to meet the requirements of the Aarhus Convention, the Compliance Committee of the Convention has presented a set of recommendations to improve the implementation practices to ensure adequate access to information, public participation and access to justice. The adopted measures should have been reported by the Government of Armenia in December 2007, six months before the Meeting of Parties in Riga in June 2008, however, it should be noted that no actions have been done by the government to implement recommendations.

Reinforcement of structures and procedures to carry out environmental impact assessments

No steps are being taken to develop and strengthen the institutes of the environmental impact assessment. In cooperation with an NGO the Ministry of Nature Protection has developed a new draft Law on Environmental Review to comply with respective international conventions and protocols as well as the related EU Directives. Since 2004, the issue of adoption of this draft has been reported as being high on the agenda of the Government of Armenia, however, it has not been adopted yet. As other activities that aim at strengthening the environmental impact assessment process are largely tied to the passage of the mentioned law, those have not been implemented either. Adoption of the law is the first activity included in the Strategy for Implementation of the SEA Protocol, passage of which was planned for 2007, however not implemented.

Development of legislation and basic procedures and ensuring planning for key environmental sectors, including in particular as specified in the national environmental action plan

In spite of ongoing improvement of legal acts and a new legislation on environmental oversight, the enforcement practices do not indicate any progress and are dependent on the political will and discretionary use of decision-making officials. Nothing has been planned for this purpose among the priorities and measures of 2007.

Recommendations

1. National Council for Sustainable Development shall become an operating structure and be allocated adequate resources for effective accomplishment of its mission and goals. Council shall perform in a competent and transparent manner and ensure regular reporting on its activities and progress in implementation of sustainable development agenda.
2. Strategy for Sustainable Development shall be formulated with a wide engagement of stakeholders and adopted shortly. This document shall form the basis of the country's macroeconomic policy and guide other major policy documents of the country, such as the Poverty Reduction Strategy Program, National Environmental Action Plan, etc. An action plan for the implementation of this strategy shall be adopted and implemented. Effective control mechanisms, including civil society monitoring, shall be introduced to ensure adequate implementation process.
3. Natural resources shall be adequately valued and development alternatives elaborated before decisions are made on allocation of those for any type exploitation, provision of licenses or privatization. Decisions shall be taken with active engagement of the public concerned and consideration of all comments. Training in environmental and natural resource economics will be needed for the public servants and experts engaged in the development of economic policies.
4. Country's commitment for sustainable development shall be reflected in national budgets and those shall allocate increasing share of resources for environmental protection. Actions included in the Implementation Plan of the Sustainable Development Strategy shall be prioritized with participation of stakeholders. Funding of the actions from budgetary sources shall be based on identified priorities, while for others there shall be a fundraising strategy adopted. Priorities shall include development of inventories of natural resources, including forests, natural monuments, in order to ensure benchmarks for adequate monitoring and oversight.
5. National Environmental Action Plan 2 shall be adopted, adequate resources allocated, effectively implemented and regularly reported. Public monitoring mechanisms shall be developed and facilitated to ensure adequate quality of control and accountability. State-of-the-environment reports shall become a regular practice for the national as well as local level and be allocated adequate resources.
6. New legislation on environmental assessment shall be adopted to ensure integration of the related international norms, including those of the UNECE Convention on Environmental Impact Assessment in Transboundary Context (Espoo Convention), its Protocol on Strategic Environmental Assessment (SEA Protocol), UNECE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) and respective EU Directives (85/337/EEC, amended by 97/11/EC and 2001/42/EC/SEA). Capacity building shall be conducted for

various participants of the environmental assessment process and international practice and methodologies introduced.

7. Strategy and implementation plan for implementation of the Aarhus Convention as well as for addressing of specific recommendations of the Compliance Committee shall be put in practice. Plans and programs related to the environment shall be adopted in a transparent manner through ensuring adequate access to information, stakeholder consultations and public participation in decision-making process.
8. Effective oversight and liability measures shall be established to ensure proper enforcement of legislation. Public monitoring tools shall be provided to ensure adequate civil society oversight of plans, programs and policies, including the compliance with international obligations. Results of the oversight shall be regularly shared and discussed with civil society organizations, loopholes of legislation shall be identified and eliminated.

НЕКОТОРЫЕ ОЦЕНКИ ПРОЦЕССА ВЫПОЛНЕНИЯ ПЛАНА ДЕЙСТВИЙ РА В РАМКАХ ПОЛИТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО ДОБРОСОСЕДСТВА (АСПЕКТЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ).

Карине Даниелян, докт. геогр. наук.

Как известно, *пункт 4.3. Плана действий РА* предполагает активизацию деятельности в переориентации к устойчивому развитию (УР), а именно институционализацию процесса (формирование Национальных советов по устойчивому развитию /НСУР-ов/ и Местных советов по устойчивому развитию /МСУР-ов/), разработку Национальных стратегий УР, с включением принципов экополитики в программы секторального развития.

Можно утверждать, что отдельные скромные достижения в интеграции принципов УР в секторальную политику наблюдаются. Так, например, разработана и утверждена Национальная программа энергосбережения и возобновляемой энергетики; в настоящее время начат этап ее реализации. Принципы устойчивых моделей производства и потребления частично отражены в Стратегической программе по сокращению бедности и Стратегии национальной безопасности. Однако, в целом говорить о процессе имплементации принципов УР в секторальную политику, очевидно, преждевременно.

В вопросе институционализации УР пока, к сожалению. По-прежнему неправительственные организации остаются основными «промоторами» процесса. Несмотря на неоднократные обращения НПО-сектора к руководящим органам страны, НСУР пока не функционирует (хотя создан в 2002г.), не удается также инициировать создание МСУР столицы. Концепция УР РА разработана неправительственным и научным секторами (при координации Ассоциации За УЧРѓ, основные принципы и подходы Концепции утверждены организованной Правительством РА Национальной конференцией и включены в Национальный доклад «Рио+10ѓ, представленный на Саммите в Йоганнесбурге в 2002г. Однако, дальнейшее развитие процесса не состоялось.

При поддержке ОБСЕ и ПРООН Ассоциацией были организованы круглые столы по тематике УР в Национальном Собрании РА (совместно с Комиссией по здравоохранению, экологии и социальным вопросам) и в Конституционном суде РА (совместно с Центром конституционного права). В результате в НС РА была сформирована межфракционная комиссия по УР, однако после переизбрания Парламента комиссия прекратила свое существование.

В 2006г. при поддержке ПРООН вновь был инициирован процесс институционализации УР в РА. Совместными усилиями Министерства охраны природы РА и Ассоциации «За УЧРѓ были подготовлены рекомендации по формированию НСУР (с максимальным участием общественного сектора и привлечением представителей диаспоры), однако первое заседание Совета пока не состоялось.

Во время президентских выборов 2008г. Ассоциацией при поддержке USAID (Contrpart) был подготовлен опросник для кандидатов в президенты РА в контексте УР, и все 9 кандидатов подтвердили необходимость обеспечения деятельности НСУР, а также разработки и имплементации Национальной стратегии устойчивого развития. Хочется надеяться, что проявленная политическая воля, наконец, найдет свою реализацию на практике.

По вопросам, представленным **в пункте 4.6.4.** (экология) в рамках данной статьи обратимся лишь к теме имплементации Орхусской конвенции.

Можно констатировать, что первый pilar Конвенции – «доступ к информации» - в Армении реализуется. Однако, как известно. Основная цель Конвенции – обеспечить участие общественности, тогда как более или менее информированная армянская общественность влиять на процесс принятия решений не может. Практически информация «движется» в основном «сверху-вниз», процесс продвижения информации «снизу-вверх» и особенно ее влияние на принятие экологически значимых решений заблокированы.

Примеров можно привести бесконечное множество.

1. С 2002г. имеет место постепенное повышение уровня оз.Севан, что. Конечно. Позитивно. Однако, многократные обращения НПО в Правительство по поводу необходимости соответствующей подготовки берегов к затоплению не дали

своевременного результата. В итоге оставленная под водой значительная часть лесного массива усугубляет процесс эвтрофикации озера.

2. По проблеме разработки недр в местечке Техут осуществляющая проект компания максимально информировала заинтересованную общественность по поводу планов своей деятельности. Однако кардинально повлиять на решение Правительства РА по данному вопросу общественности не удалось, несмотря на активное широкомасштабное лоббирование.

3. Экологическая общественность ведет многолетнюю борьбу за улучшение экологической ситуации в г. Еревана. Проведены общественные слушания, организованы парламентские слушания, при поддержке UNEP GRID Arendal издан «Доклад о состоянии окружающей среды г. Еревана», состоялся ряд встреч в мэрии, радио- и телепередачи, пресс-конференции и т.д.

Некоторые достижения есть (принято решение о формировании второго центра города, проведена инвентаризация зеленых зон и др.), однако они не обеспечивают качественных изменений. Так и не удалось повлиять на:

- проект перекрытия р. Гетар,
- продолжение процесса уплотнения центра города, зачастую за счет застройки зеленых территорий и детских площадок,
- уничтожения, в основном в целях застройки, легких города: «садов Далмы», значительной части облесенных территорий на склонах в Норк-Мараше и под монументом и др.

4. Орхусская конвенция предполагает транспарентность процесса участия общественности. В то же время можно привести, как минимум, 2 примера запрещения трансляции по телевидению уже снятых передач, в которых побеждала точка зрения общественности (дискуссия по проблеме проведения транспортной магистрали через заповедник «Шикаох» по первому, общественному каналу и теледуэль по теме эксплуатации месторождения «Техут» по телеканалу «Армения».

И наконец, не реализуется третий пилар Конвенции – добиться экологически ориентированных решений в судах РА практически добиться невозможно. Примеров также можно привести множество.

Таким образом, об успешной реализации Орхусской конвенции можно будет говорить только тогда, когда удастся сломать барьеры на пути осуществления второго и третьего пиларов Конвенции, которые пока на практике не действуют.

**ՀՀ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՄԻՋԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ
ՀԱՐԵՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ ԿՆՔՎԱԾ**

**ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳՐՈՎ ԿԱՅՈՒՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ
ԲՆԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ
ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ**

L. Մարգարյան

Հայաստանի քաղաքական դիրքորոշումներն ու տնտեսական քաղաքականությունն այսօր ուղղված են Եվրոպական ինտեգրացիային ինտեգրվելու և Եվրոպական շուկաներ մուտք գործելու նպատակին: Հայաստանի և ԵՄ միջև Գործընկերության և համագործակցության համաձայնագիրը (ԳՀՀ) ուժի մեջ է մտել 2000 թվականի հուլիսի 1-ից: ԳՀՀ-ի առանցքային նպատակը Հայաստանում շուկայական տնտեսության ձևավորումն է: Այս նպատակին հասնելու համար պետք է մշակվեն և իրականացվեն «խաղի կանոնների» փաթեթ՝ օրենքներ, կանոնակարգեր, վարքագծի նորմեր և փորձ:

2006թ. մարտի 23-ին ՀՀ կառավարությունը հաստատեց ԳՀՀ-ից իրականացման նպատակով Ազգային ծրագիրը, որ ընդունմամբ էլ ՀՀ կառավարությունը պարտավորվում է իրականացնել մի շարք բարեփոխումներ, որոնք նպատակ ունեն հզորացնել երկրի ընդհանուր զարգացումը և ճանապարհ հարթել դեպի Եվրամիություն՝ օգտագործելով ԵՄ անդամակցության մեթոդաբանությունը:

2006թ. նոյեմբերի 14-ին Եվրոպական հանձնաժողովը Հայաստանի Հանրապետության հետ կնքել է Եվրոպական հարևանության քաղաքականության (ԵՀՔ) շրջանակներում գործողությունների ծրագիր (ԳԾ), որի հիման վրա հետագայում մշակվեց տարեկան միջոցառումների ծրագիրը:

ՀՀ կառավարությունը 2007թ. հուլիսի 19-ին N 927-Ն որոշմամբ հաստատել է այդ նույն թվականի հունիսի 26-ին ՀՀ Ազգային Ժողովի կողմից հավանության արժանացած ՀՀ կառավարության ծրագրի և Եվրոպական հարևանության քաղաքականության իրականացման շրջանակներում Հայաստանի Հանրապետություն - Եվրոպական Միություն գործողությունների ծրագրով նախատեսված՝ 2007 թվականի ընթացքում իրականացվելիք առաջնայնությունների և միջոցառումների ցանկը:

Փաստացի 2007թ. միջոցառումների ծրագրով էլ սկսվել է ԵՀՔ ԳԾ իրականացումը:

Համաձայն Շրջակա Միջավայրի Պահպանության Առաջին Ազգային Գործողությունների Ծրագրի ՀՀ բնապահպանական հիմնական պրոբլեմներն ու խնդիրները հետևյալն են :

Հիմնական խնդիրները

- Բնական ռեսուրսների գերշահագործում (ներառյալ ջրային պաշարների սպառումը, հողի էռոզիան և կենսաբազմազանության աղքատացումը, չհիմնավորված և չհամակարգված անտառօգտագործման և այլ պատճառներով):

- Առանձին ոլորտներին ներհատուկ պրոբլեմներ (ներառյալ օդի, հողի և ջրերի աղտոտումը);

- Բնապահպանական առողջապահական պրոբլեմներ:

Քաղաքականության խնդիրները

- Բնապահպանական թույլ հաստատություններ և վարչական համակարգ;

- Բնապահպանական թույլ կարգաբերական և օրենսդրական դաշտ;

- Դիտանցի և գործադրման ոչ-լիարժեքություն;

- Բնապահպանական համակցված կառավարման բացակայություն

Կայուն զարգացման և բնապահպանական ոլորտի հիմնախնդիրներին ԵՀՔ ԳԾ-ում մեծ տեղ չեն հատկացված և ներկայացված են ընդհանրական ձևակերպումներով, իսկ լուծման ուղիներում շեշտադրումն արված է առավելապես Օրենսդրական և Քաղաքականության համապատասխանեցմանը, Ինստիտուցիոնալ կարողություններին: Որոնք էլ հենց ԵՄ անդամակցության մեթոդաբանության հենասյուներն են և պատշաճ ձևով իրականացնելու դեպքում կարող են ապահովել շրջակա միջավայրի կայուն կառավարումն ու պահպանությունը:

Չնայած այն հանգամանքին որ դեռևս լուծված չեն *Եվրամիության ինտեգրմանն ուղղված՝ ՀՀ և Եվրոպական համայնքների և դրանց անդամ պետությունների միջև գործընկերության և համագործակցության մասին Համաձայնագրի իրականացման 2006-2009թ.թ. ազգային ծրագրի* կատարման համար հատկացվող ֆինանսավորման հարցերը, այնուամենայնիվ ՀՀ բնապահպանության նախարարության կողմից կատարվել է որոշակի աշխատանք ծրագրի կատարման ուղղությամբ:

Սույն հաշվետվությունը ներկայացնում է ՀՀ-ում ԵՀՔ ԳԾ Կայուն զարգացման և բնապահպանական ոլորտում նախատեսված միջոցառումների կատարման ընթացքը: Դրանք ԵՀՔ ԳԾ արտացոլված են ***4.3 Տնտեսական և սոցիալական բարեփոխումներ, աղքատության նվազեցում և կայուն զարգացում (Կայուն զարգացման խթանում մասով) և 4.6 Համագործակցություն հատուկ բնագավառներում, ներառյալ տրանսպորտը, էներգետիկան և բնապահպանությունը (4.6.4. Բնապահպանություն)*** բաժիններում:

Կայուն զարգացման խթանում

- մշակել Կայուն զարգացման ազգային ռազմավարությունը ,

- ստեղծել վարչական կառույցներ և ընթացակարգեր՝ ապահովելու համար կայուն զարգացման ռազմավարական ծրագրավորումը և շահագրգիռ մարմինների գործունեության համակարգումը,

-քայլեր ձեռնարկել բարելավելու բնապահպանական խնդիրների ինտեգրացումը քաղաքականության այլ ոլորտներում

1992թ սկսած համաշխարհային այս գործընթացը մեծ թափ է առել և Կայուն զարգացման տեսությունը դարձել է ընդհանրական մի գաղափար, որի շուրջ միավորվում են թե պետությունները, թե ամենատարբեր ուժերն ու խմբերը: Տարածաշրջանային և ազգային մակարդակներում մշակվում և իրականացվում են կայուն զարգացման հայեցակարգեր և ռազմավարություններ, ստեղծվել կայուն զարգացման ազգային կամ տեղական խորհուրդներ, միջազգային ցանցեր: Այն արտացոլվել է օրենսդրության մեջ (Եվրամիությունը ընդունել է Կայուն զարգացման տարածաշրջանային ռազմավարությունը, որը դառնում է ԵՄ երկրների համար կայուն զարգացման օրենսդրական դաշտ: Կայուն զարգացումը սահմանադրական նորմ է դարձել, 12 երկիր համար, որոնք 1992թ.-ից հետո ընդունել են սահմանադրության նոր տարբերակներ, նրանցում ներառելով ԿԶ սկզբունքները: Շվեդիայում նույնիսկ ստեղծվել է ԿԶ նախարարություն): Այս տեսությունը ներմուծվել է գիտության և կրթության բնագավառ(Յոհաննեսբուրգում հռչակվեց 2005-2015թթ.-ը թիշանուն կայուն զարգացման կրթության տասնամյակի): Ի դեպ ԿԶ ուղղությամբ կատարված գործունեությունը ամփոփվում է ամենամյա ՄԱԿ-ի Կայուն զարգացման հանձնաժողովում, որն վարում է նաև Հազարամայակի նպատակների գործընթացը:

Հայաստանի Հանրապետության պատվիրակությունը մասնակցելով այս գործընթացներին ստորագրել է բոլոր ընդունված փաստաթղթերը, միացել կոնվենցիաների և պարտավորվել երկրի զարգացումը կողմնորոշել ԿԶ ուղիով: ՀՀ –ն միացել է նաև «Արևելք-Արևմուտք Համաեվրոպական էկոլոգիական համագործակցությանը հանուն կայուն զարգացման» և նույն պարտավորություններն է ստանձնել «Եվրոպա՝ նոր հարևաններ» ծրագրի շրջանակներում:

Մինչ այսօր ԿԶ ոլորտում իրականացվող գործունեությունը առավել ակտիվ իրականացվում է հասարակայնության (հասարակական կազմակերպությունների) նախաձեռնությամբ և կայուն զարգացման սկզբունքները նպատակաուղղված կերպով վերջերս են ընդգրկվում կառավարության ռազմավարական ծրագրերում:

Ձևավորվել է ԿԶ ոչկառավարական խորհուրդը, մշակվել և հրատարակվել են ՀՀ կայուն զարգացման հայեցակարգը (որի հիմնական մոտեցումներն ու սկզբունքները հաստատվել են Ազգային համաժողովի կողմից և մտել են «Ռիո+10» ՀՀ ազգային զեկույց), հրատարակվել են թԴԵԿԻ կայուն քաղաքների ձեռնարկը, բազմաթիվ այլ ձեռնարկներ, կազմակերպվել սեմինարներ, գիտաժողովներ, կլոր սեղաններ Ազգային ժողովում, Սահմանադրական դատարանում, գիտական հաստատություններում և այլն:

2002թ ՀՀ-ում ստեղծվեց Կայուն զարգացման ազգային խորհուրդ, պետական և հասարակական սեկտորի ներկայացուցիչների կազմով (սակայն այն դեռևս չի գործում, արդարության համար պետք է նշել, որ բազմիցս հասարակական կազմակերպությունները նախաձեռնել են նրա գործարկման գործընթացը սակայն ինչ-ինչ պատճառներով այն կանգ է առել):

ՀՀ համայնքների միությունը ակտիվ մասնակցում է համայնքների ԿԶ միջազգային գործընթացին:

Հանրապետությունում չկան տեղական խորհուրդներ (բացառությամբ Հրազդան քաղաքի, որն Կոտայքի մարզպետարանի, Հրազդանի քաղաքապետարանի և Հանուն կայուն զարգացման ասոցիացիայի համատեղ ջանքերով ընդգրկվել է Կայուն քաղաքների միջազգային ցանցում), չի մշակվել ԿԶ ազգային ռազմավարություն: Չհաջողվեց ՀՀ Սահմանադրության փոփոխված տարբերակում ընդգրկել իրավունք գարգացումը՝ որպես սահմանադրական նորմ և Եվրամիությանը ազգային զեկույց ներկայացնելիս, ՀՀ-ն ստիպված է նշել, որ կայուն զարգացման ոլորտում ինստիտուցիոնալ փոփոխություններ դեռևս չեն իրականացվել և ԵՄ-ՀՀ ԵՀՔ ԳԾ հավելվածի 4.3 Կայուն զարգացման խթանում մասով ստանձնած պարտավորություններում առաջընթաց չկա: Սակայն քայլեր են ձեռնարկվել բարելավելու բնապահպանական խնդիրների ինտեգրացումը քաղաքականության այլ ոլորտներում մասնավորապես կրթական ոլորտում: ՀՀ Կառավարության հավանությանն է արժանացել “ՄԱԿ-ի Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողովի ռազմավարությունը հանուն կայուն զարգացման կրթության ոլորտում”, որը ընդունվել է Վիլնյուսում 2005թ: Մշակված է նաև ցուցանիշների համակարգ, համաձայն որի երկրները պետք է պատրաստեն ազգային զեկույցներ տվյալ ոլորտում իրականացված գործունեության վերաբերյալ:

Այս հարցում, ինչպես և ԿԶ ցուցանիշների ասպարեզում, ՀՀ մասնագետները գրանցել են բավականին առաջընթաց, քանի որ 1994թ.-ից Երևանի պետական համալսարանի աշխարհագրական և քիմիական ֆակուլտետներում դասավանդվում է կայուն զարգացման տեսության և պրակտիկային նվիրված դասընթաց, կա երկրաբնապահպանություն դասընթացը, որն իր ծրագրում տեղ է հատկացնում Կայուն զարգացման տեսությունը և ԵՊՀ մագիստրատուրայում որպես պարտադիր առարկա դասավանդում են Մարդկային զարգացման հիմունքներ դասընթացը:

“Կայուն մարդկային զարգացման ինչ ասոցիացիան ԵՊՀ-ի հետ համատեղ հրատարակել են ձեռնարկ բուհերի համար, որը օգտագործվել է ԱՊՀ երկրների մի շարք բուհերի կողմից: Կազմակերպվել են բազմաթիվ ազգային ու ռեգիոնալ գիտաժողովներ, սեմինարներ, կլոր սեղաններ և այլն: Ասոցիացիան հրատարակել է ևս 24 գիրք և ամսագիր, որոնք օգտագործվում են կայուն զարգացմանը նվիրված դասընթացներում

Ֆորմալ և ոչ ֆորմալ կրթական համակարգերում: Վերջին տարիներին նման դասընթացներ կարդացվում են ՀՀ մի շարք ԲՈՒՀ-երում:

4.6.4 Բնապահպանություն

Միջոցներ ձեռնարկել բնապահպանության լավ կառավարման համար անհրաժեշտ պայմաններն ապահովելու համար և սկսել դրանց կիրառումը.

- ուժեղացնել վարչական կառույցները և ընթացակարգերը՝ բնապահպանությանը առնչվող խնդիրների ռազմավարական ծրագրավորումը, ինչպես նաև համապատասխան մասնակիցների միջև համակարգումն ապահովելու նպատակով,

- սահմանել ընթացակարգեր բնապահպանական տեղեկատվության մատչելիության և հասարակայնության մասնակցության վերաբերյալ, այդ թվում կիրառելով Օրհուսի կոնվենցիան,

- պատրաստել կանոնավոր հաշվետվություններ շրջակա միջավայրի վիճակի մասին,

- ամրապնդել շրջակա միջավայրի վրա ունեցած ազդեցության գնահատման կառույցներն ու գործառնությունները,

- ստեղծել հաղորդակցական ռազմավարություններ բնապահպանության քաղաքականության առավելությունների մասին, աջակցել քաղաքացիական հասարակության դերակատարներին և տեղական իշխանություններին:

ՀՀ բնապահպանության նախարարությունում բնապահպանության լավ կառավարում ապահովելու համար կատարվել են կառուցվածքային որոշ փոփոխություններ: Փոփոխությունների արդյունքում տարանջատվել են քաղաքականության մշակման և իրականացման գործառնությունները և դրանց համար պատասխանատու ստորաբաժինները ու կազմակերպությունները:

ՀՀ կառավարության որոշմամբ բնապահպանության նախարարության աշխատակազմի հիդրոոդերևութաբանության և շրջակա միջավայրի մոնիտորինգի գործակալությունը վերակազմակերպվել է օդերևութաբանության և մթնոլորտի աղտոտվածության մոնիտորինգի բաժնի՝ նախարարության աշխատակազմի կառուցվածքային ստորաբաժանման կարգավիճակով, անտառների պահպանության, պաշտպանության, վերարտադրության և օգտագործման գործառնություններն իրականացնող «Հայանտառ» պետական փակ բաժնետիրական ընկերությունը ՀՀ կառավարության որոշմամբ վերակազմակերպվել է «Հայանտառ» պետական ոչառևտրային կազմակերպության և տեղափոխվել Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարության ենթակայության՝ անտառների նկատմամբ վերահսկողության գործառնությունները թողնելով Հայաստանի Հանրապետության մնա-

պահպանության նախարարությանը, ստեղծվել է «Հիդրոերկրաբանական մոնիտորինգի կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը, որը գործում է ՀՀ մնապահության նախարարության ենթակայությամբ, «Թափոնների ուսումնասիրության կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը, որը գործում է ՀՀ մնապահության նախարարության ենթակայությամբ:

Օրհուսի Կոնվենցիայի վավերացումից ի վեր ՀՀ-ում սկիզբ է դրվել գործընթացի, որն իրականացվող բոլոր պետական նշանակության ծրագրերում ապահովելու է տեղեկատվության մատչելիության և հանրային իրազեկման խնդիրների ներառումը:

Անցկացվել են բազմաթիվ միջոցառումներ, որոնց նպատակներից է եղել հանրային իրազեկության բարձրացումը, այդ գործընթացում մեծ ակտիվություն են ցուցաբերում բնապահպանական հասարակական կազմակերպությունները: Ստեղծվել են հասարակական դաշինքներ որոնք ակտիվ մասնակցում են բնապահպանական ոլորտում տարվող քաղաքականության մշակման գործընթացում և իրենց ուժերի չափով պայքարում զանազան խախտումների, անօրեն գործունեության դեմ:

ՀՀ նախարարության առընթեր գործում են մի շարք ինտերնետային կայքեր, որոնք պարունակում են բնապահպանական տեղեկատվություն: Մշակվել և հրատարակվել են համապատասխան նյութեր, թե հասարակական կազմակերպությունների թե պետական մարմինների կողմից:

ԵԱՀԿ-ի հայաստանյան գրասենյակի աջակցությամբ Երևանում և ՀՀ չորս մարզերում ստեղծվել են Հասարակական բնապահպանական տեղեկատվության կենտրոններ (Օրհուս կենտրոններ ևս երեքը նախատեսվում է): Կոնվենցիայի քարտուղարություն է ներկայացվել Օրհուսի Կոնվենցիայի դրույթների իրականացման վերաբերյալ 2-րդ Ազգային Ձեկույցը: Այն ընդունվել է Քարտուղարության կողմից և ներկայացվելու է Կոնվենցիայի Կողմերի 3-րդ հանդիպմանը, որը կայանալու է 2008թ հունիսին Ռիգայում /Լատվիա/:

Միջոցներ ձեռնարկել շրջակա միջավայրի վատթարացումը կանխարգելելու, մարդու առողջության պաշտպանության և բնական ռեսուրսների բանական օգտագործման ուղղությամբ՝ Յոհանեսբուրգի գազաթաժողովի շրջանակներում ձեռք բերված պայմանավորվածություններին համապատասխան.

- մշակել օրենսդրություն և հիմնական ընթացակարգեր ու ապահովել բնապահպանության համակարգի առանցքային ոլորտների պլանավորումը, ներառելով մասնավորապես, բնապահպանական ազգային գործողությունների ծրագրում սահմանված ոլորտները (հստակեցնել բնագավառները. դրանք, օրինակ, կարող են

ընդգրկել օդի որակը, ջրի որակը, թափոնների կառավարումը և բնության պաշտպանությունը),

- ամրապնդել վարչական կարողությունները, ներառյալ թույլտվությունների հատկացման, ինչպես նաև իրականացման և վերահսկման համար,

- շարունակել մշակել և իրականացնել առկա ազգային ծրագրերը և նախագծերը կենսաբազմազանության և հատուկ հսկվող տարածքների, ջրային ռեսուրսների ինտեգրացված կառավարման, թափոնների կառավարման, անապատացման ոլորտներում:

ՀՀ կառավարությունը պարտավորվել է իրականացնել մի շարք բարեփոխումներ, որոնք նպատակ ունեն հզորացնել երկրի ընդհանուր զարգացումը և ճանապարհ հարթել դեպի Եվրամիություն՝ օգտագործելով ԵՄ անդամակցության մեթոդաբանությունը:

Բնապահպանական քաղաքականության ուղղություններն ամրագրված են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական ակտերով և իրականացվում են համապատասխան ինստիտուցիոնալ հզորությունների միջոցով: Բնապահպանության ոլորտում ՀՀ կողմից տարվող քաղաքականությունը հիմնականում ձևավորվել է միջազգային պայմանագրերի պահանջների հիման վրա և Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության համաձայն միջազգային պայմանագրերն ունեն բարձրագույն իրավաբանական ուժ: ՀՀ կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերը հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են և եթե դրանցում սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են պայմանագրի նորմերը: Միջազգային պայմանագրերի նորմերն ենթակա են անմիջական կիրառման Հայաստանի Հանրապետությունում:

ՀՀ ստորագրել -վավերացվել է շուրջ 17 միջազգային և տարածաշրջանային կոնվենցիաներ, որոնց անդամակցում է, մասնավորապես անդամակցել է Կլիմայի փոփոխության Կիոտոյի Արձանագրությանը, Օրհուսի կոնվենցիային, Լանդշաֆտների Եվրոպական կոնվենցիային, Եվրոպայի վայրի բնության և բնական միջավայրի պահպանության մասին Բերնի կոնվենցիային և այլն: Հայաստանում բնապահպանական խնդիրներում բացի Բնապահպանության նախարարությունից ներգրավված են մի շարք այլ նախարարություններ, ինչպիսիք են Ֆինանսների և Էկոնոմիկայի, Առողջապահության, Գյուղատնտեսության, Ներքին Գործերի, Արդարադատության և Պետական Եկամուտների Նախարարությունները:

Վերջին տարիներին Հայաստանը զգալի առաջընթաց է ունեցել իր օրենսդրական դաշտը Եվրոպական միասնական շուկայի նորմերին համապատասխանեցնելու հարցում:

Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության բնագավառը կանոնակարգող օրենսդրությունը սկսել է ձևավորվել 1991թ.: Այս տարիների ընթացքում ընդունվել են 27 օրենսգրքեր և օրենքներ ու դրանց կիրարկումն ապահովող բազմաթիվ ենթաօրենսդրական ակտեր իսկ 2000թ. հետո ընդունված օրենսգրքերից և օրենքներից 6-ն ընդունվեցին 90-ական թվականներին ընդունված օրենքների փոխարեն և ԵՄ-Հայաստան օրենսդրությունների մոտարկման շրջանակներում: Այս կոնտեքստում ընդունվեցին նոր ՀՀ հողային օրենսգիրքը, ՀՀ ջրային օրենսգիրքը, «Ընդերքի մասին» ՀՀ օրենսգիրքը, ՀՀ անտառային օրենսգիրքը, ինչպես նաև մշակվե են «Բնապահպանական ֆոնդի մասին» ՀՀ օրենքի, «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ու «Բնապահպանական փորձաքննության մասին», «Օգոնային շերտը քայքայող նյութերի մասին», «Կենդանի վերափոխված օրգանիզմների գործածության մասին», ՀՀ նոր օրենքների նախագծերը: Ինչպես նաև 1996թ. սեպտեմբերի 24-ի «Աղտոտման ինտեգրացված կանխման և հսկողության մասին» Խորհրդի թիվ 96/61/EC դիրեկտիվի դրույթների ապահովման շրջանակներում՝ «Բնապահպանական օրենսդրության պահանջների կատարման նկատմամբ ինքնահսկում իրականացնելու մասին» ՀՀ օրենքների նախագիծը:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական հիմնական բացերից մեկը բնապահպանության ոլորտի ընդհանուր քաղաքականության շրջանակների օրենսդրական կարգավորումն է, որն կերաշխավորեր շրջակա միջավայրի առանձին քաղաքիչների համալիր կառավարումը և կապահովեր միջազգային պայմանագրերով ամրագրված ընդհանուր բնույթ կրող այնպիսի խնդիրների լուծման միասնական մոտեցումները, ինչպիսին են քաղաքականության, ծրագրերի, ռազմավարությունների ու զեկույցների մշակումը, կայուն զարգացումը, կայուն կառավարումը, կայուն օգտագործումը (պահպանումը), ստանդարտների, մեթոդների ու նորմատիվների կիրառումը, տեխնոլոգիաների փոխանցումը, փոխանակումն ու կիրառումը, մոնիտորինգի և ուսումնասիրությունների իրականացումը, տեղեկատվության հավաքը, ներկայացումն ու փոխանակումը և այլն:

Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարությունը մշակում և իրականացնում է Շրջակա միջավայրի պահպանության ու բնական ռեսուրսների օգտագործման բնագավառի պետական քաղաքականությունը: Մշակվել (վերանայվել/ վերանայման փուլում են), հրապարակվել և իրականացման փուլում են “Շրջակա միջավայրի պահպանության գործողությունների ազգային ծրագիրը”, “Սևանա լճի էկոլոգիական հավասարակշռության վերականգնման ծրագիրը”, “Աղբատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիրը”, “Կոռուպցիայի դեմ պայքարի ծրագիրը”,

Թիշագարամյակի մարտահրավերներ ծրագիրը և «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության ապահովմանն ուղղված ՀՀ բնապահպանության նախարարության գործունեության հիմնական ուղղությունների նախագիծը» այլն:

Աշխատանքներ են տարվել առանձին ոլորտներում (մշակվել են շրջակա միջավայրի ոլորտների գործողությունների ծրագրեր և ռազմավարություններ՝ անապատացման, կենսաբազմազանության և հատուկ պահպանվող գոտիների, օզոնային շերտը քայքայող նյութերի, ինտեգրացված ջրային ռեսուրսների կառավարման և կայուն օրգանական աղտոտիչների վերաբերյալ):

Բնականաբար նշվածը կարող է խոսել այն հանգամանքի մասին որ ՀՀ-ն չի թերանում իր միջազգային պարտավորություններում, նա ակտիվ անդամակցում է զանազան կոնվենցիաների, արձանագրությունների, կատարում բնապահպանական ոլորտի օրենսդրական փոփոխությունները, սակայն նշված առաջընթացը լոկ փաստաթղթային բնույթ է կրում, ցավոք իրականությունն այլ է, անընդհատ ոտնահարվում և խախտվում են թե միջազգային կոնվենցիաները, թե օրենքները, որի հետևանքով էլ ՀՀ-ում առկա են բնապահպանակա լուրջ հիմնախնդիրներ:

Բնապահպանության հարցերում համագործակցության բարելավում.

- *Կլիմայի փոփոխության վերաբերյալ Կիոտոյի արձանագրությամբ և ՄԱԿ-ի շրջանակային կոնվենցիայով սահմանված դրույթների կենսագործում,*

- *ապահովել ակտիվ մասնակցություն Եվրամիության Ջրային նախաձեռնության ծրագրի մաս կազմող Արևելյան Եվրոպայի, Կովկասի և Կենտրոնական Ասիայի ենթածրագրում,*

- *վավերացնել Շրջակա միջավայրի մասին ՄԱԿ-Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողովի (ECE) շրջանակներում համապատասխան կոնվենցիաները,*

- *սահմանել հարևան պետությունների հետ տարածաշրջանային սերտ համագործակցության հնարավորությունները, մասնավորապես ջրային ոլորտում,*

- *հնարավոր մասնակցություն Եվրոպական բնապահպանական գործակալության առանձին ծրագրերում:*

Հայաստանի Հանրապետությունը, 1991թ. անկախ պետություն հռչակվելուց ի վեր, ակտիվորեն ներգրավվել է բնապահպանության ոլորտի գլոբալ և տարածաշրջանային գործընթացներում և համագործակցում է կառույցների (GEF, WB, EU, USAID, UNECE, UNDP, UNEP, UNIDO, Council of Europe, OECD, OSCE, GWP, REC, BSEC WHO) և օտարերկրյա պետությունների հետ:

ՀՀ-ն անդամակցում է 16 գլոբալ (Կլիմայի փոփոխության Կիոտոյի Արձանագրությունը, Օրիուսի կոնվենցիան, Լանդշաֆտների Եվրոպական կոնվեն-

ցիային, Եվրոպայի վայրի բնության և բնական միջավայրի պահպանության մասին Բերնի կոնվենցիային և այլն) և 11 տարածաշրջանային միջազգային բազմակողմանի բնապահպանական համաձայնագրերին: Ներկայումս քննարկվում են ևս մի շարք համաձայնագրերին միանալու խնդիրները:

ՀՀ-ն ակտիվորեն ընդգրկվելով Եվրոպայի տարածաշրջանի բնապահպանական գործունեությանը, ընդլայնել է իր մասնակցությունը Եվրոպական խոշորագույն բնապահպանական գործընթացներին, ինչպիսիք են «Շրջակա միջավայրը Եվրոպայի համար», «Շրջակա միջավայր և առողջություն», «Կրթություն հանուն կայուն զարգացման»:

Հայաստանն ակտիվ մասնակցելով բազմաթիվ համաժողովների նախապատրաստական գործընթացներին և հիմնական քաղաքական փաստաթղթերի մշակմանը, մասնավորապես Բելգրադյան համաժողովին, որդեգրել է ընդունած որոշումները որպես ուղեցույց երկրի հետագա տարիների բնապահպանական ոլորտում գործունեություն ծավալելու համար: Հայաստանը ակտիվացել է նաև մի շարք տարածաշրջանային նախաձեռնությունների իրագործմանը՝ ԵՄ Ջրային նախաձեռնություն, Շրջակա միջավայր և անվտանգություն: Նախապատրաստվում են նշված ոլորտի համագործակցության ուղղությունների զարգացման շուրջ Տաեքսի ծրագրերով սեմինարների և այլ աշխատանքների ձևակերպումները: Մշակվել և ներկայացվել է նաև TWINNING ծրագրի հայտը:

Հայաստանի համար Կիոտոյի Արձանագրությանն անդամակցելը լայնորեն է հեռանկարներ տնտեսության շատ ոլորտներում (հատկապես էներգետիկայում), գյուղատնտեսության և անտառտնտեսության կայուն կառավարման, անտառվերականգնման և անտառապատման, թափոնների վերամշակման ծրագրերում շահավետ միջազգային համագործակցություն իրականացնելու համար: Հաստատվել են Կիոտոյի արձանագրության Մաքուր զարգացման մեխանիզմների հետևյալ նախագծերը՝ 1. «Արգիչի» ՓՀԷԿ-ի ՄՁՄ նախագիծը, 2.«Ջրագոր» ՓՀԷԿ-ի ՄՁՄ նախագիծը, 3. շարունակվել են Նուբարաշենի աղբավայրից մեթանի օգտահանման ՄՁՄ նախագծի համակարգման աշխատանքները: 4. Լուսակերտի թռչնաբուծական ֆաբրիկայի կենսազգալի օգտահանման ՄՁՄ նախագիծը հաստատվել է ՄՁՄ միջազգային գործադիր մարմնի կողմից, ընթացքում է նաև ևս 7 նախագիծ:

Իրականացվում են «Օզոնային շերտը քայքայող նյութերի փոխարինում» ծրագրի աշխատանքները: Արդյունաբերական սառնարաններ արտադրող ՍԱԳԱ գործարանում և աերոգոլներ արտադրող «Երկենցաղքիմ» գործարանում տեղադրվել են օզոնաանվտանգ նյութերով աշխատող հոսքագծեր:

Հատուկ նշանակություն է տրվում տարածաշրջանային համագործակցությանը **Վովկասի տարածաշրջանային բնապահպանական կենտրոնի** գործունեության շրջանակներում:

Շարունակվում է փոխգործակցությունը առանձին երկրների հետ, որոնց թվում են՝ **Վրաստանը, Ռուսաստանի Դաշնությունը, Ուկրաինայի, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Գերմանիայի Դաշնությունը, ԱՄՆ, Ճապոնիան, Շվեդիան** և այլն:

АРМАШСКИЕ РЫБОРАЗВОДНЫЕ ПРУДЫ, КАК ЕДИНСТВЕННОЕ ПРИСТАШНИЦЕ ВОДНОБОЛОТНОЙ ОРНИТОФАУНЫ АРМЕНИИ.

С.М.Адамян

председатель NGO "Center of Bird Lovers"

Республика Армения расположена в регионе, где перекрываются северные и южные границы орнитофаунистических комплексов Европы и Азии. По этой территории пролегает путь массового сезонного пролета птиц. Орнитофауна Армении в настоящее время представлена 353 видами, что составляет более 60% общего числа видов позвоночных животных. Из них в группу околотовных и водно-болотных птиц входят 236 видов. Из этого числа в качестве оседлых зарегистрировано 11 видов, гнездящихся перелетных 133, мигрирующих 51, зимующих 15 и залетных 26 видов. В общей сложности число мигрантов составляет 225 видов.

Очевидно, что судьба водоплавающих птиц напрямую связана с наличием и доступностью водоемов, соответствующих их экологическим потребностям. Следует сказать, что Армения не располагает большими водными ресурсами. Из более чем 400 естественных и искусственных водоемов и горных рек, которые образуют гидросистему республики, самыми крупными являются озера Севан и Арпи. Среди имеющихся водных резервуаров лишь немногие отвечают экологическим потребностям птиц.

Наиболее грозной опасностью для существования водной орнитофауны являются, вовлечение новых первичных ландшафтов в зону экономической активности населения, в условиях нерационального хозяйствования и несоблюдения требований экологической безопасности, что ведет к деградации водных биотопов, разрушению местообитаний птиц.

Непрерывные наблюдения за динамикой орнитофауны республики показали, что процесс постепенного восстановления биоразнообразия околотовных и водноболотных птиц довольно успешно протекает на рыбопродуктивных прудах Араратской равнины, где водная гладь только Армашского хозяйства составляет 1500 га. Как ни удивительно, этот процесс

осуществляется в Арартской равнине, в самом плотно населенном регионе республики и зоне наивысшей экономической активности населения.

Араратскую равнину пересекают крупные реки Аракс и Раздан и сложная сеть разветвлений реки Мецамор. Здесь высок уровень грунтовых вод и многочисленны заболоченности, озера, искусственные пруды и каналы. Наши многолетние исследования и результаты работ 2003 года, проведенных при содействии Регионального Экологического Центра Кавказа, Швейцарского Агентства по Развитию и Сотрудничеству и Армянского Фонда Американской Помощи, позволили детально проследить за уникальным и исключительно интересным процессом зарождения, формирования и стабилизации новых колониальных гнездовых водно-болотных птиц, в том числе тех видов, которые были утрачены в бассейне оз. Севан.

Исследования 2003-2008 гг. свидетельствуют об окончательном формировании и полном становлении гидрофлоры и фауны беспозвоночных на рыбопродуктивных прудах долины Аракса. Эти водоемы в стали богатой кормовой базой, местом гнездования, укрытия и защиты птиц от врагов. Есть все основания считать, что в настоящее время благодаря комплексу биологических компонентов искусственных рыбопродуктивных прудов долины Аракса, здесь протекают последние этапы стабилизации гнездовой фауны водно-болотных птиц. Благодаря этому здесь сформировались постоянные гнездовые популяции савки, мраморного чирка, белоглазого и красноклювого нырков, хохлатой чернети, широконоски, серой утки и некоторых других видов. Из пролетных и зимующих видов начали появляться стаи розового пеликана (50-300пт) и небольшие стаи розового фламинго (7-50пт), лебедя кликуна (5 и более 100), пискульки, белолобого гуся и др. Еще более показательным в этом отношении представляется появление гнездовых колонии водноболотных на прудах Армасхского рыбопродуктивного хозяйства. В колонии, найденная в 2003 году, насчитывалось более 300 гнезд малого баклана, каравайки, кваквы и 2-3 видов цапель, которые включены в красные книги. Это событие стало первым сигналом надежды формирования стабильно гнездящихся популяций видов водноболотного биотопа. В 2004 году, в пределах Армасхского искусственного рыбопродуктивного хозяйства было установлено формирование еще 2 колоний совместного гнездования редких пролетных и мигрирующих видов-Каравайка(*Plegadis falcinellus*), Рыжая (*Ardea purpurea*) и Желтые (*Ardeola galoides*) цапли, Кваква (*Ncticorax ncticorax*), Малая белая цапля (*Egretta garzetta*), Колпица (*Platalea leucorodia*), Малый баклан (*Phalacrocorax pygmaeus*). В одной из этих колоний более 150 гнезд, в другой 1000, что мы рассматриваем как случай достойный особого внимания. Этот случай особый, так как колония сформирована в регионе республики, где плотность населения и давление антропогенного фактора самое высокое. Колониальное гнездование на Армасхских прудах является возвращением золотого фонда биоразнообразия фауны мигрантов

водноболотных птиц потерянных на озере Гилли после ее осушения и спуска водной глади озера Севан. Хотелось бы еще раз отметить о важности и значения прудов искусственного рыборазведения, как наиболее приемлемая альтернативная среда для сохранения биоразнообразия орнитофауны республики в целом. В пользу этого заключения свидетельствует еще один не менее интересный и важный факт, нахождения, 12-ого августа 2004 г. послегнездовой стаи молодых египетских цапель (*Bubulcus ibis*), группы из около 400 птиц, которая кормилась на скошенном поле клевера в окрестности села Шаумян Араратской равнины, нет сомнения, что гнездовая колония этой птицы размещалась где то поблизости в тростниковых зарослях заболоченностей. Эти материалы и материалы накопленные за последние десятилетия ,позволяют формирование колониальных форм пернатых отнести к более масштабным обменам фаунами за пределами Южно - Кавказкого коридора (Каспийского, Черного морей, Персидкого залива, Средиземноморья). На этот факт обращаем внимание местных и зарубежных, государственных и общественных организаций для оказания поддержки сохранения этой уникальной биологической системы объединения.

Однако в 2008г, на Армашских прудах активизировалась нежелательная для орнитофауны деятельность человека. Недавно в интернете появилась страничка по организации охотничьего туризма на этих прудах, что совершенно неприемлемо и грозит угрозой исчезновения водноболотной орнитофауны Армении. Мы полагаем, что следует научно обосновать экологическое значение этой проблемы и привлечь государственные службы защиты окружающей среды для охраны названных биотопов в статусе мини- и сезонных заповедников. Эти, территории будут распределены в виде дискретных участков и обычно локализованы на землях, не представляющих хозяйственной ценности. Поэтому предлагаемые мероприятия существенно не затронут экономических интересов населения.

Использованная литература

1. Adamian M. S., Daniel Klem Jr. A Field Guide to Birds of Armenia, Pub. American University of Armenia, 1997.
2. Adamian M. S., Daniel Klem Jr. Hand Book Birds of Armenia, Pub. American University of Armenia, 1999
3. Adamian M. S., Daniel Klem Jr. A Field Guide to Birds of Armenia, Pub. American University of Armenia , 2000.

**ԵՎՍ ՄԵՎ ԼՈՒՐՁ ՎՏԱՆԳ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ԷՎՈՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ՀԱՄԱՐ**

*Անուշ Ներսեսյան,
կենս. գիտ. թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ Բուսաբանության ինստիտուտի
բարձրակարգ բույսերի կարգաբանության
և աշխարհագրության բաժնի
ավագ գիտ.աշխատող,
Հայական Բուսաբանական Ընկերության անդամ*

Հայաստանի անտառները շարունակում են տուժել մարդու չկշռադատված միզամտության պատճառով: Վտանգներից մեկը՝ անտառածածկ վայրերում քարհանքերի շահագործումն է:

Արդեն երրորդ տարին է, ինչ այդպիսի մի քարհանք շահագործվում է Լոռվա մարզի Դսեղ գյուղին կից, Մարց գետի ձորի եզրային հատվածում: Խիտ անտառի միջով, ժայռերի տակ, ձորի միջով ճանապարհ է բացվել ծանր տեխնիկայի և բեռնատար մեքենաների համար: Այդպիսի գնով է գյուղի բնակիչներից մեկը այդ հատվածում քարհանք բացել: Ասում են, որ շահագործելու օրինական թույլտվություն է ստացել, որ ձորում ժայռերի բեկորներ են թափվել և քարհանքը կմաքրի այդ անանցանելի հատվածը քարերի կույտից:

Սակայն 2007թ. և այս տարվա այցելությունները ցույց տվեցին, որ այդ քարհանքի շահագործումը չի սահմանափակվել թափված ժայռերի բեկորներ մաքրելով: Ճանապարհը շատ ավելի է լայնացել խիտ անտառի հաշվին, մի շարք հսկայական ծառերի արմատային համակարգն է բացվել և վնասվել: Ձորի եզրին դրված է բավականին մեծ երկաթե տնակ: Այս տարի ճանապարհին կից անտառի հատվածում գտնվող հզոր ծառերի վրա ցուցանակներ են փակցված՝ «Ծառերը վարձակալված են, ձեռք չտալ»:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ այս ձորում գտնվում է շատ հարուստ, խիտ անտառ, որտեղ աճում են կաղնին, հաճարենին, ընկուզենին, բոխին, թխկին, թեղին, վայրի տանձենին, վայրի կեռասենին և մի շարք ուրիշ ծառատեսակներ: Ծառերի մեծ մասը հասուն է ու հզոր, և միայն հարմար ճանապարհի բացակայությունն էր, որ թույլ չէր տալիս հատել այդ ծառերը այնպես, ինչպես դա արվում է արդեն 10 տարուց ավել նույն ձորի ստորին հատվածներում և ընդհանրապես Մարց գետի երկարությամբ ձգվող ճանապարհի երկու կողմից:

Նշված տարացքը կտրուկ իջնում է դեպի գետ և հատվող քարերի բեկորները թափվում են, վնասելով ստորին տարացքները և այնտեղ բնակվող կենդանիներին և բույսերին:

Ձորի այս ժայռոտ և անտառածածք մասում գտնվում են մի շարք հազվագյուտ կենդանիների և բույսերի տեսակներ: Այստեղ բնակվում են Հայաստանի Կարմիր

Գրքում ընդգրկված սպիտակագլուխ անգղը, արևմտյան սև փայտփորը: Այստեղ է գտնվում բազենների տեսակների բնադրման վայրը: Հայաստանի Կարմիր Գրքի տեսակներից այստեղ կարելի է հանդիպել հարավոռուսական խայտաքիս, անհետացման եզրին գտնվող կովկասյան անտառակատվին: Քարհանքին կից տարածքում այս տարի հայտնաբերվել է Հայաստանի համար շատ հազվագյուտ և Կարմիր Գրքում գրանցված մորմագգիներին պատկանող մի բուսատեսակ, որը բնակվում է միայն ժայռերի վրա: Այստեղ աճում են խոլորձների մի քանի տեսակ՝ եղբորոսին դասսոնյան, դակտիլորիզ Ուրվելի, խոլորձ արական: Ձորի եզրին աճում է հակինթագգիներին պատկանող բելեվալիա ցեղի հազվագյուտ տեսակի մի քանի նմուշ: Սա Հյուսիսային Հայաստանի միակ վայրն է, ուր հանդիպել այս բույսը: Հիմա այս նուրբ ծաղիկը կարող է կործանվել տրակտորների անիվների տակ:

Վտանգը սպառնում է ոչ միայն հազվագյուտ և արժեքավոր տեսակներին, այլ առաջին հերթին անտառային ողջ համակարգին: Խախտվում են այն բազմաթիվ, բազմազան և նուրբ կապերը կենդանիների, բոյսերի, հողի, ջրային համակարգի միջև, որոնք հնարավոր չէ վերականգնել արհեստական միջոցներով: Մենք կորցնում ենք անտառը, որը ունի առանձնահատուկ օդի մաքրման, ջրի պահպանման, հակասողանքային, հողառաջացնող հատկություններ:

Չհաջողվեց հստակ պարզել, թե ո՞ր կառույցներն են տվել այս բարբարոսությունը կատարելու թույլտվությունը: Սակայն գյուղացիները հավաստիացնում են, որ բոլոր փաստաթղթերը օրինական են և որ նմանատիպ քարհանքներ բացվում են նաև հարևան գյուղերի տարացքներում:

“If we care about our legacy...”

Armine Halajyan

UN Department of Public Information OIC

The theme Climate Change is among the priority themes of the United Nations Secretary-General Ban Ki-Moon. It is no secret that the challenges that we all face today are too many and only with resolute will and joint efforts they can be coped with.

The International Day for Biological Diversity serves as a reminder, as a wake-up call to once again focus our attention on the variety of issues that global environment is encountering.

All nations are vulnerable to the impact of devastating loss of irreplaceable species and global warming which result in climate change. Fluctuations in temperature and precipitation on one hand, widespread hunger and malnutrition on the other create hazardous situation for the Planet Earth and the World Population.

Mr. Ban Ki-Moon says in his brochure on his priorities: “If we care about our legacy for succeeding generations, this is the time for decisive global action.” Based on this the United Nations acts as a natural forum for building consensus and negotiating future action. UN Secretary-General calls all the nations to take action and move forward with firm steps towards reaching the Goal of Sustainable Environment – one of the Millennium Development Goals.

Armenia being part of the global family and having signed, ratified and joined to 23 UN treaties related to environmental and various ecological problems (see the attached appendix) has a commitment to fulfill towards preserving the biodiversity of its land and ensuring the sustainability of its environment.

Just as globally, very often the UN Armenia Office too acts as a forum where these issues are raised and discussed. In UN Armenia Conference Hall all parties concerned, both from the Government and from Civil Society, have always found room to come together, negotiate and argue upon problems of common interest.

With this the UN Department of Public Information in Yerevan, being direct implementer of the UN SG Plan and owner of his thematic priorities commits itself to continuously assist the

Armenian Community, to the extent of its abilities, in facing the local challenges of environmental problems.

«Եթե մեզ անհանգստացնում է մեր հաջորդ սերունդների ճակատագիրը...»

Արմինե Հալաջյան

ՄԱԿ-ի Հանրային տեղեկատվության վարչության

Ներկայացուցչի պաշտոնակատար

Կլիմայի փոփոխության թեման ՄԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղար Բան Կի-Մունի գերխնդիրներից է: Գաղտնիք չէ, որ այն մարտահրավերները, որ մենք այսօր բոլորս տեսնում ենք շատ-շատ են, և միայն վճռական կամքով ու համատեղ ջանքերով կարող ենք դիմագրավել դրանց:

Կենսաբազմազանության միջազգային օրը ծառայում է, որպես հիշեցում, զարթնելու կոչ՝ մեկ անգամ ևս մեր ուշադրությունը սևեռելու այն բազմազան խնդիրների վրա, որոնցից շրջակա միջավայրը, համաշխարհային մասշտաբով այսօր տառապում է:

Անփոխարինելի տեսակների կորստաբեր վերացումը և գլոբալ տաքացումը, որը կլիմայի փոփոխության արդյունք է՝ սպառնում է բոլոր ազգերին: Ջերմաստիճանի և տեղումների քանակային տատանումները մի կողմից, լայնատարած սովն ու թերսնումը մյուս կողմից աղետալի վիճակ են ստեղծում Երկիր մոլորակի ու աշխարհի բնակչության համար:

Իր գերխնդիրների մասին գրքույկում Բան Կի-մունն ասում է. «Եթե մեզ անհանգստացնում է մեր հաջորդ սերունդների ճակատագիրը, ապա մենք պետք է անցնենք վճռական գլոբալ գործողությունների»: Հիմնվելով այս կոչի վրա ՄԱԿ-ը հանդես է գալիս, որպես բնական հավաքատեղի ապագա գլոբալ գործողությունների շուրջ համաձայնության գալու և բանակցություններ վարելու: ՄԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղարը կոչ է անում դիմելով բոլոր պետություններին միջոցներ ձեռնարկել և հաստատուն քայլերով գնալ առաջ հասնելու Հազարամյակի նպատակներից այս մեկին՝ շրջակա միջավայրի կայունության ապահովմանը:

Հայաստանը լինելով համաշխարհային ընտանիքի անդամ և՛ ստորագրելով, վավերացնելով ու միանալով բնապահպանական ու շրջակա միջավայրի հարցերի վերաբերող թվով 23 ՄԱԿ-ի դաշնագրի (տե՛ս հավելվածում), ստանձնել է պարտավորություն իրականացնելու իր տարածքի կենսաբազմազանության պահպանությունը, ինչպես նաև ապահովելու շրջակա միջավայրի կայունությունը:

Եվ այնպես ինչպես համաշխարհային մակարդակով, շատ հաճախ ՄԱԿ-ի հայաստանյան գրասենյակը նույնպես ծառայում է, որպես հավաքատեղի որտեղ այս խնդիրները բարձրացվում ու քննարկվում են: ՄԱԿ-ի դահլիճում՝ խնդրով մտահոգ

բոլոր կողմերը, և՛ կառավարությունից, և՛ քաղաքացիական հասարակությունից, մշտապես ունեն հնարավորություն մեկտեղ հավաքվելու, բանակցելու ու բանավիճելու ընդհանուր հետաքրքրության խնդիրների շուրջ:

ՄԱԿ-ի Հանրային տեղեկատվության վարչությունը լինելով ՄԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղարի ծրագրի անմիջական կատարողն ու իր թեմատիկ գերխնդիրների «տերը», հանձն է առել, իր կարողությունների ներածին չափով, շարունակաբար աջակցել հայ հասարակայնությանը դիմագրավելու բնապահպանական տեղական խնդիրներին:

DECLARATION

We, civic organizations, participants of the project "Neighborhood and Environment" **declare** our willingness to promote the process of European integration of Armenia as much as possible and the implementation by our country of the obligations undertaken in connection with the process "Europe - new neighbors".

We consider that the membership of Republic Armenia to the Council of Europe, and now its inclusion into the integration processes at the European Union level are rather positive and important factors for development of the country and its fuller involvement into the positive worldwide processes in all spheres and, in particular, in the sphere of environmental protection and sustainable use of natural resources.

At the same time we consider vital to ensure the protection of national identity of the Armenian nation and its adherence to the most ancient sources of our ethno-cultural traditions.

Considering the transitional period of the RA in the context of objectives set by the European Neighborhood Policy and noting the positive trends in democratization of the society, expansion of fundamental rights and freedom of an individual and liberalization of economy, we at the same time **express our concerns** in relation to the following negative phenomena:

- Significant growth of the anthropogenesis pressure on natural resources of the RA (in particular forests and bowels), deterioration of the ecological situation in a number of regions of the country and influence on the health of the population.
- Rather poor implementation of the ecological legislation.
- Low awareness of all layers of the population on international conventions signed and ratified by the Republic of Armenia.
- The practice of such urban development that contradicts ecological norms.
- Monopolized economy and radical polarization of the population by income, which eventually exerts negative influence at all spheres of civic life, in particular at social and ecological aspects.
- Poor involvement of the civil society into decision-making processes, including the environmentally important ones.
- Imitation of democratization and ecologization processes in public life.
-
- We hope that inclusion of the country into integration processes at the EU level will maximally help to overcome the above-stated negative tendencies and reorient the country towards sustainable development.
- In this regard we urge:
 - RA Government to
 - initiate the functioning of the National Counsel on Sustainable Development, maximally involving nongovernmental and scientific sectors into its activities,
 - strengthen the control over implementation of the ecological legislation and observance of international conventions signed and ratified by Armenia, as well as the human rights on health and a healthy environment.

RA National Assembly to

- apply maximum efforts to overcome displays of legal nihilism in the country, especially in the sphere of nature protection,
- promote public participation in legislative processes and strengthen public ecological control
- involve civil society representatives into activities of the Standing Parliamentary Committee on European integration

We are grateful to WWF and DEFRA for the provided financial and informational support of the project and hope for the further cooperation for the sake of the environment of Armenia, the European region and the entire Planet.

NGOs participating at the project (altogether 18)

1. Association for Sustainable Human Development,
2. Armenian Geographic Society,
3. Green Path,

4. Environmental Survival,
5. NGO Against Violation of Law,
6. Eco Club “Lore”,
7. Khazer,
8. Eco-touristic Association,
9. Avetik,
10. Republican Women’s Council,
11. Armenian Association of Seismologists,
12. Center “Ecological Academy”,
13. Armenian Women for Health and Healthy Environment,
14. Civil Society Development Center,
15. Bird Protection Society of Armenia,
16. National Center “Dialogue of Civilizations”,
17. Shogher Union,
18. Armenian office of WWF